

Kršćanski anarhizam kao suvremena politička ideologija

Skakelja, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:302472>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za sociologiju

DIPLOMSKI RAD
KRŠĆANSKI ANARHIZAM KAO SUVREMENA POLITIČKA
IDEOLOGIJA

Mentor: izv. prof. dr.sc. Dragan Bagić

Student: Ante Skakelja

Zagreb, veljača 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	4
2. ANALITIČKI OKVIR.....	5
2.1 Funkcije ideologije.....	6
2.2 Fundamentalizam i teokracija.....	6
3. DINAMIKA I KONTEKST RAZVOJA SUVREMENIH IDEOLOGIJA.....	7
3.1 Model razvoja ideologija.....	9
3.2 Povijesni događaji relevantni za razvoj ideologija i njihova dinamika.....	11
4. KRŠĆANSKI ANARHIZAM.....	13
4.1 Tolstoj – lokalni kontekst.....	13
4.2 Tolstoj – temelj, ljudska priroda i jezgra.....	14
4.3 Tolstoj – vrijednosti i motivacija.....	14
4.4 Tolstoj – kritika države.....	15
4.5 Tolstoj – kritika organizirane Crkve.....	16
4.6 Tolstoj – novo društvo i kako do njega.....	17
4.7 Ellul - kontekst, temelj, ljudska priroda i jezgra.....	18
4.8 Ellul – vrijednosti i motivacija.....	18
4.9 Ellul – kritika države.....	19
4.10 Ellul – kritika organizirane Crkve.....	20
4.11 Ellul – novo društvo i kako do njega.....	20
5. KONZERVATIZAM KAO REFERENTNA IDEOLOGIJA.....	21
5.1 Autoritarni konzervatizam.....	23
5.2 Paternalistički konzervatizam.....	23
5.3 Liberalni konzervatizam.....	24
6. ANARHIZAM KAO REFERENTNA IDEOLOGIJA.....	25
6.1 Mutualizam.....	26
6.2 Anarho-kapitalizam.....	28
6.3 Anarho-komunizam.....	29
6.4 Anarho-sindikalizam.....	31

7. IDEOLOŠKI KARAKTER KRŠĆANSKOG ANARHIZMA.....	32
8. KRŠĆANSKI ANARHIZAM KAO DISTINKTIVNA IDEOLOGIJA.....	34
9. ZAKLJUČAK.....	38
10. LITERATURA.....	39

Sažetak

U ovom radu teorijske prirode bavimo se karakterom kršćanskog anarhizma onako kako ga određuju Jacques Ellul i Lav Nikolajevič Tolstoj. Prikazali smo povijesni kontekst nastanka velikih ideologija i anarhizma. Odredili smo što je to politička ideologija, postavili ciljeve istraživanja te sukladno tome oko njih formirali ideološki presjek referentnih tipova konzervatizma i anarhizma. Kršćanski anarhizam smo isto tako organizirali i time omogućili usporednu analizu. Rezultati pokazuju da kršćanski anarhizam jest politička ideologija te da posjeduje dovoljno razlikovnih obilježja koje ga diferenciraju od konzervativnog i anarhističkog korpusa. U odnosu na konzervativizam totalna je suprotnost jer konzervativizam je hijerarhija, moć i stagnacija dok je kršćanski anarhizam ljubav, sloboda i promjena. S anarhizmom dijeli protivljenje državi i težnju ka slobodi. Razlikuje se po usmjerenosti religiji i Bogu, dok je anarhizam ateistički.

Ključne riječi: ideologija, kršćanski anarhizam, konzervativizam, anarhizam, Ellul, Tolstoj

1. Uvod

U ovom radu teorijske prirode bavit ćemo se temom kršćanskog anarhizma, onako kako ga Jacques Ellul i Lav Nikolajevič Tolstoj određuju. Tolstoja imamo u fokusu jer predstavlja kapitalnog i najcitiranijeg autora svoje verzije kršćanskog anarhizma, rezultat njegove intenzivne potrage za smislom života, a koja je oko 1879. rezultirala preobraćenjem na vlastitu anarhističku verziju kršćanstva. S druge strane, po važnosti iza Tolstoja odmah je francuski mislilac Ellul koji u fokusu nema toliko državu već tehnološko društvo kojeg je država samo jedan od simptoma. Za razliku od Tolstoja, Ellul za svoje učenje rado prihvaća naziv anarhizam i u svojim radovima jasno daje do znanja da je upoznat s radovima drugih anarhističkih mislilaca poput Bakunjinina, Proudhona i Kropotkina (Christoyannopoulos, 2011). U skladu s time postavili smo si dva zadatka:

- pokazati zadovoljava li kršćanski anarhizam kriterije ideologije i
- pozicionirati kršćanski anarhizam u odnosu na srodne ideologije

Ono što ostvarivanjem ciljeva želimo postići jest pripremiti teren za daljnje istraživanje koje bi se bavilo time koliko na hrvatskoj političkoj sceni ima prostora za političku stranku ili pokret koji bi zagovarali vrijednosti kršćanskog anarhizma. Ovdje ćemo prvo kroz analitički okvir dati nekoliko definicija ideologije i prema njima odrediti ključna obilježja na koje ćemo se dalje pozivati. Definirat ćemo i pojmove teokracije i fundamentalizma. U nastavku slijedi priča o povijesnom kontekstu i dinamici razvoja velikih suvremenih ideologija, a iza njih se bavimo dosadašnjim istraživanjima o kršćanskom anarhizmu i dajemo ključni dio rada, prikaz Tolstoja i Ellula. Nakon toga ćemo izložiti sadržaj srodnih idejnih sustava s fokusom na nama relevantne značajke i to ovim redoslijedom: konzervatizam (autoritarni, paternalistički, liberalni), mutualizam, individualistički anarhizam u obliku anarho-kapitalizma te socijalni anarhizam (anarho-komunizam i anarho-sindikalizam). Poći ćemo od krovnih ideologija koje sadrže zajedničke osobine, a nakon toga premještamo fokus na specifične ideologije. Da nešto i sami pridonesemo priči oko kršćanskog anarhizma, testirat ćemo ga da li posjeduje obilježja ideologije, a onda ćemo obzirom na pronađeni sadržaj svih spomenutih ideologija konstruirati referentni okvir satkan od dimenzija unutar kojih variraju. Tako ćemo vidjeti kako se kršćanski anarhizam pozicionira u obitelji ideja. U raspravi ćemo se pozabaviti i s dva sporedna cilja. Zanima nas kako se kršćanski

anarhizam odnosi prema pojmovima fundamentalizma i teokracije, te da li razlike u odnosu na druge ideologije proizlaze iz toga što se kršćanski anarhizam oslanja na religiju?

2. Analitički okvir

Za početak imamo dvije poprilično neodređene definicije ideologije. Prva glasi: „Ideologija je svaki razložno povezan skup moralnih, ekonomskih, društvenih i kulturnih ideja koji je čvrsto i prepoznatljivo integriran u politiku i političku moć. Još konkretnije, „posrijedi je osnova moći koja treba omogućiti pobjedu tog skupa ideja“ (Nisbet, 2003: 21 prema Ravlić, 2003: 21). Druga je još neodređenija: „Ideologije su relativno trajni, stabilni i zaokruženi skupovi ideja i vrijednosti koje dijele politički univerzum“ (Bobbio, 1998: 25 prema Ravlić, 2003: 26). Antonio Gramsci i Karl Mannheim imaju slično viđenje ideologije. Za njih ona nije nužno neka lažna svijest, iako može sadržavati određene samoobmane i mistifikacije. Gramsci tvrdi da je ideologija pogled na svijet koji se izražava u svim sferama ljudske djelatnosti, dok Mannheim naglašava njenu društvenu uvjetovanost i nemogućnost razumijevanja bez poznavanja povijesnih procesa kojih je izričaj. Angloamerička teorija nastoji biti vrijednosno neutralna pa ideologiju određuje kao svaki javno izražen skup znanja i vjerovanja te svako organizirano predstavljanje mišljenja, stajališta i vrijednosti prema političko-socijalnim fenomenima. (Ravlić, 2003). Na istom tragu je i Martin Seliger koji piše: „Ideologija je skup ideja pomoću kojih ljudi iznose, objašnjavaju i opravdavaju ciljeve i sredstva društvenog djelovanja bez obzira smjera li takvo djelovanje očuvanju, popravljaju, uništenju ili rekonstrukciji danog društvenog poretka“ (Seliger, 1976: 14 prema Ravlić, 2003: 20). Slaven Ravlić (2003: 16) sumira navedene definicije i daje svoju: „Taj pojam obuhvaća iskaze o vrijednostima zajedničkog života, vrednovanje političkih tvorbi i djelovanja prema nekim uvjerenjima ili zamislama o dobrom ili ispravnom stanju s nakanom zasnivanja, mobiliziranja, usmjeravanja, organiziranja i opravdavanja određenih načina ili smjerova djelovanja s anatemiziranjem ostalih. Usto, političke ideologije izražavaju interese određenih socijalnih aktera, te nastojanje da se tim akterima osigura prevlast u javnosti i u političkom procesu“. Osim toga, ideologije se teže predstaviti kao znanstveno utemeljene tvorevine koje imaju osnovnu jezgru koja oko sebe okuplja načela i vrijednosti te im daje koherentnost, snagu i privlačnost (Ravlić, 2003). John Schwarzmantel (2005) navodi ista obilježja, ali pridodaje još jedno

bitno. Ideologije govore o ljudskoj naravi. Na temelju iznesenih definicija izolirali smo sljedeća bitna obilježja ideologija prema kojima ćemo se istim redom orijentirati u nastavku ovog rada:

- nastoje se predstaviti kao znanstveno utemeljene
- govore o ljudskoj prirodi
- imaju osnovnu jezgru
- sadrže vrijednosti
- izražavaju interese neke skupine te im žele osigurati prevlast
- djeluju kao motivacijska snaga
- nastoje sačuvati postojeći ili stvoriti novi politički poredak
- daje načine djelovanja kako srušiti stari i stvoriti novi poredak ili kako sačuvati stari
- sveobuhvatne su jer se upliću u sve kulturne sfere

2.1 Funkcije ideologije

Bez obzira na negativne asocijacije koje se često vežu uz pojam ideologije one igraju bitnu ulogu u kompleksnom kulturnom okolišu modernih društava. Bez ideologija politika bi se srozala na neprincipijelnu borbu za vlast bez ikakvih općih ciljeva ili svrhe, nego zbog vlasti radi nje same (Freedon, 2006), međutim, usprkos tome brojni političari se ponašaju baš tako. Oni smatraju ideologiju samo legitimacijskim sredstvom osvajanja ili očuvanja političke moći. Michael Mann navodi 6 funkcija ideologija. Obzirom da smo kroz definiciju već naveli neke, dajemo samo ostatak:

- pridonose razvoju identiteta
- osiguravaju perspektivu i orijentaciju jer smanjuju dvosmislenost kulture
- olakšavaju proces odlučivanja sužavajući broj alternativa
- stvaraju koheziju u grupi koju predstavljaju (Ravlić, 2003)

2.2 Fundamentalizam i teokracija

Termin fundamentalizma se koristi kao bi se označili radikalni oblici religije. Za fundamentalizam u velikim religijama poput židovstva, kršćanstva i islama može se reći da ima sljedeća zajednička obilježja:

- strogo se pridržava svetih tekstova kao otkrivene Božje riječi

- uključuje cjelokupnu sliku svijeta u kojoj je snažan soteriološki¹ pogled na povijest
- postoji snažno izražena ideja o zlu ili nečistoći u društvu zbog čega je skupina od njega izdvojena i
- vlada patrijarhalno gledište da je ženama mjesto u obitelji kao majkama i njegovateljicama

Sociolozi smatraju da fundamentalizam nije oblik tradicionalne religije jer je on dosta kritičan prema pučkoj religioznosti (Abercrombie, Hill i Turner, 2008). S druge strane teokracija je politički oblik u kojem se politička vlast opravdava navodnom povezanošću sa Bogom. Često se vjeruje da je vladar potomak Boga ili nekog drugog duhovnog bića ili da Bog djeluje preko vladara ili političkog režima kao svojih oruđa. U teokratskim se političkim uređenjima kao bitan element pojavljuje vjerovanje da djelovanje vladara ili funkcioniranje režima osigurava ostvarivanje osnovnih religijskih vrijednosti i dogmi. Stoga su takva uređenja u svojem čistom obliku nužno apsolutistička i totalitarna (Lukić i Pečujlić, 1982)

3. Dinamika i kontekst razvoja suvremenih ideologija

Zapad 19. stoljeća je svijet naglih promjena nazvanih industrijska i demokratska² revolucija. Njihov izraz jesu velike ideologije koje izniču na plodnom kulturnom tlu: liberalizam, radikalizam³ i konzervativizam. Svaka od tih ideologija orbitira oko svoje središnje jezgre. Za liberale to je autonomija pojedinca, za radikale jednakost, dok se konzervativci klanjaju tradicionalnom poretku (Nisbet, 2007). Paralelno možemo pratiti najmanje pet setova procesa koji su u međusobnoj interakciji: idejne, kulturne⁴, tehnološke, političke⁵ i ekonomske procese. Kapitalizam pogonjen sebičnim interesom okvir je u kojem se kroz inovacije razvija tehnologija i jača proizvodnja. Okvir za političke promjene i revoluciju jest prosvjetiteljstvo koje postavlja pozornicu, set uvjeta za akciju. Ono donosi vjeru u racionalni razum sposoban mijenjati društvo i pojedince te ih osloboditi spona tradicije i religije. Religija i objava su praznovjerje te prepuštaju funkciju legitimacije poretka racionalnoj, empirijskoj znanosti (Veljak, 2013).

---

¹ Grana teologije koja se bavi spasenjem

² Misli se uglavnom na francusku revoluciju

³ Uključuje socijalizam koji se dalje dijeli na socijaldemokraciju i komunizam

⁴ Odnosi se na vrijednosti, stavove, norme itd. koji se prihvaćaju u populaciji

⁵ Tiču se načina upravljanja društvom od strane države

Prosvjetiteljstvo razara savez Crkve i Monarhije i tako stvara pretpostavke za njihov simultani pad (Ravlić, 2003). Krajem 18. stoljeća imamo ideološki nabijenu Francusku revoluciju koja zadire u sve pore društva. Njene ideje su liberalne s primjesom nacionalizma, a metode radikalne. Temeljne dogme revolucije su egalitarizam, narodni suverenitet i individualizam na valu kojih se mijenjaju temeljne institucije društva. Država se sekularizira i podređuje Crkvi sebi. Intervenira se u privatno vlasništvo tako što se zakonski smanjuju garancije prava vlasništva. Brak je postao građanski ugovor i dopušta se nekoliko razloga za rastavu. Smanjena je moć očeva u obitelji čiji autoritet nad djecom završava punoljetnošću. Na razini obitelji isto su se trebali odražavati ideali jednakosti i individualnih prava. Obrazovanje se centralizira te postaje ne samo pravom, već i obavezom građana. Monarhijska i feudalna vlast su naravno postali prošlost⁶ (Nisbet, 2007). Iz navedenog lako možemo primijetiti paternalističke i autoritarne crte novih vlasti. Sve ove promjene možemo svesti pod jedan zajednički nazivnik, a to je proces nastajanja modernih nacija-država. Ništa manji efekt na društvo ne ostavlja ni industrijalizacija koja razara poredak temeljen na srodstvu, zemlji, religiji, lokalnoj zajednici i monarhiji (Nisbet, 2007).

Obitelj je nekada bila proizvodna jedinica, međutim industrijalizacijom proizvodnja se seli u tvornice. Usprkos tome, obitelj nastavlja igrati ekonomsku ulogu za vlastite članove. Tvorničkim radom pojavljuje se barijera između očeva i djece zbog dugotrajnog izbivanja očeva na radu. Uloga muškarca kao osiguravatelja prihoda dobila je na važnosti jer žene uglavnom nisu radile. Eventualno su radile do udaje (Stearns, 2013). Na drugoj institucionalnoj razini tehnologija i tvornički sustav oslobađaju proizvodne snage koje su prije bile ograničene prirodom i tradicijom (Nisbet, 2007). Fluktuacije radnika su često bile takve da se u tvornicama u jednoj jedinoj godini znalo izmijeniti 90% radnika. Posljedica toga je da su ljudi obično radili sa strancima što je negativno djelovalo na koheziju među radnicima. Tradicionalne institucije poput seoskih festivala nisu imale šanse opstati u takvom okruženju. Još jedna posljedica industrijalizacije je rast urbanosti (Nisbet, 2007). Seljaci su centripetalnom silom ekonomske računice privlačeni u gradove koji bilježe nagli rast. Posljedično, klasa seljaka gubi na brojnosti i ekonomskoj snazi. Njihovi antipodi plemstvo isto nisu imali sreće. Profit i težište ekonomije seli se u tvornice, a obzirom da je plemstvo bilo usmjereno na zemlju, njihova ekonomska važnost isto je nastradala. Nije im pomoglo ni

---

⁶ Barem za neko vrijeme

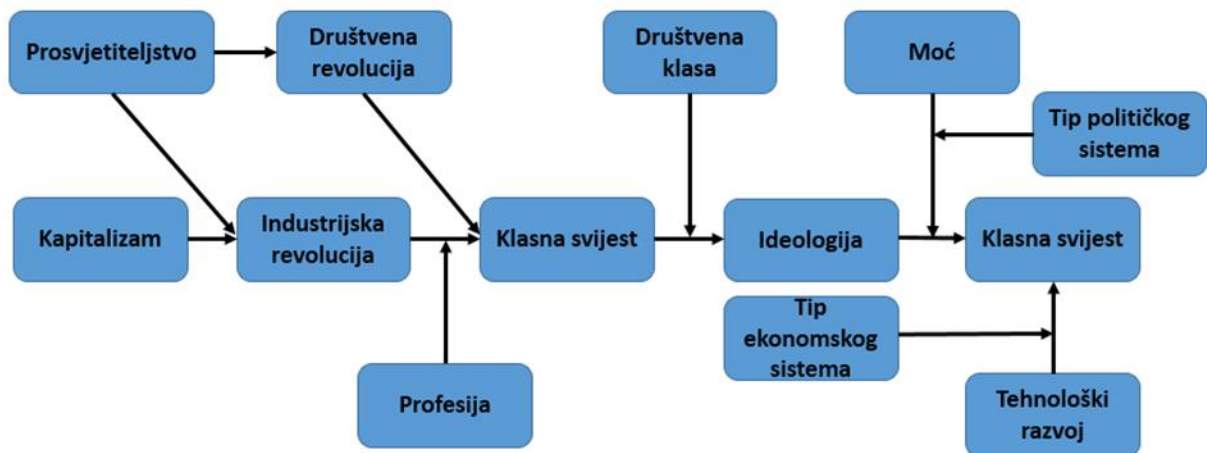
to što su prezirali komercijalni duh kapitalizma. U modernom dobu društvo se dijeli u tri tabora: kapitaliste - vlasnike tvornica, srednju klasu⁷ i radničku klasu. Na liniji vlasnik tvornice - radnik tenzija se stvarala zbog toga što su prvi željeli što veću proizvodnju, a drugi ustrajali u svojim radnim navikama koje očito nisu bile na željenoj razini. Kontrast u načinu života i pogledu na svijet između radnika i srednje klase bio je ogroman. Srednja klasa bila je ta koja je zapovijedala radnicima, a oni bespogovorno morali slušati. Srednja klasa je vidjela tehnološki napredak kao priliku za društveni i osobni napredak. Uz to imali su jako izraženu radnu etiku. Iz svog trudom zarađenog statusa često su bezosjećajno gledali na uvjete života radnika. S druge strane vertikalna mobilnost radnika je bila niska. Životne šanse nisu im bile naklonjene, a to naravno nije bilo poticajno za produktivnost i ambicije. Istodobno su bili izloženi željeznoj disciplini, čestim nesrećama i nesigurnosti dok je posao obično bio repetitivan. Plaće su bile minimalno iznad granice izdržljivosti, a nenadana bolest, recesija i starost lako su ih mogle gurnuti ispod. Dok su žene sloja upravljača uživale u opuštanju, sviranju klavira, čitanju, potrošnji za zabavu i ukrašavanju doma te nikad nisu radile, radničke žene su se jedva snalazile da obitelj ima što jesti. Djeca srednjeg sloja su počela raditi tek krajem drugog desetljeća života dok su radnička djeca ulazila u radni svijet već s 12 godina. Dok se srednji sloj obično usmjeravao ka nacionalizmu i znanosti, radništvo je bilo razjedinjeno po više linija. Već spomenuta fluktuacija radne snage i posljedično rad sa strancima bili su faktor koji su sprečavali stvaranje zajedničkog identiteta (Stearns, 2013). U svim područjima života događale su se brze, intenzivne i velike promjene. Da bi se oslikalo tu novu zbilju bio je potreban angažman intelektualaca – ideologa (Ravlić, 2003).

3.1 Model razvoja ideologija

Ono što sljedećim prikazom modela želimo dočarati jesu kauzalni mehanizmi razvoja velikih ideologija. Niža razina modela je ona konkretnog društva gdje se nalazi većina navedenih događaja i varijabli, dok je viša razina ona između različitih društava organiziranih u razne tipove političkih i ekonomskih sistema. Između se nalazi kategorija intelektualaca – ideologa.

---

⁷ Činili su je obično najčešće menadžeri i razne profesionalne grupe poput inženjera

Slika 1. Model razvitka ideologija kroz vrijeme

Kauzalni slijed kreće tako da prosvjetiteljstvo sa svojim naglaskom na znanost i empiriju katalizira društvene i tehnološke promjene, dok je kapitalizam kao sistem privređivanja koji najbolje žanje ljudsku sebičnu prirodu oslobodio kreativne snage i omogućio nagli tehnološki napredak. Socijalni procesi koje je zakonskim okvirima oblikovala nova država, to jest ponašanja kojima je izradila nove kalupe i procesi u ekonomsko-tehnološkoj sferi generirali su klasnu svijest moderiranu profesijom, to jest poslom koji se obavlja. Drugim riječima, vaš pogled na svijet znatno je oblikovan vašim radnim mjestom. Formirali su se različiti socijalni statusi, nastale su nove klase. Svaka klasa imala je svoju rudimentarnu klasnu svijest i svoj životni položaj. Karl Mannheim naglašava ulogu slobodnog intelektualnog sloja, u formiranju ideologija. Slabije obrazovane klase nisu bile sposobne jasno artikulirati svoje pozicije. Tu je bitna uloga intelektualaca koji ubiru klasne sentimente i formiraju adekvatne ideologije s mnoštvom bitnih funkcija. Pogled na sebe i ostatak društva nije više tako nejasan jer intelektualac tumači klasi njenu situaciju. Prikazanim mehanizmom iz različitih klasa uz angažman intelektualaca nastaju različite ideologije (Ravlić, 2003). Treba naglasiti da ideologija nije prosti odraz klasne svijesti. Na formaciju ideologije u toj fazi utječu i unutarnji konflikti te motivi intelektualca (Duverger, 2001). Prihvatanje neke ideologije u klasi ovisi o tome koliko je u skladu s klasnom situacijom i sviješću (Ravlić, 2003). Jednom prihvaćena ideologija počinje živjeti svoj vlastiti život. Postaje faktor koji povratno utječe na klasnu svijest na koju isto djeluju tehnološki razvoj moderiran tipom ekonomskog sistema i moć moderirana tipom političkog sistema. O tipu političkog

sistema ovisi koje interesne grupacije imaju moć, a onda one naravno propagiraju ideologije sukladne vlastitim interesima. Ovisno o razini moći ideologije mogu prelaziti klasne granice, na primjer od radnika umjesto socijalista možemo dobiti fašiste ili nacionaliste. Kako se društvena zbilja mijenja, ideologija se adaptira i sve više iskrivljava (Duverger, 2001).

3.2 Povijesni događaji relevantni za razvoj ideologija i njihova dinamika

Na idejnoj pozornici Zapada pojavljuju se dvadesetih godina 19. stoljeća socijalisti utopisti koji potiču uspostavu novih kooperativnih principa organiziranja rada koji bi trebali porušiti klasne barijere i stvoriti harmoniju. Polako se pod utjecajem novih ideja i prilika razvija socijalizam koji kao i liberalizam gaji bezgraničnu vjeru u ulogu i sposobnost razuma u oblikovanju novog društvenog poretka. Socijalizam je ideologija koja je od svoga začeca dijete Industrijske i Francuske revolucije. Državu i ekonomiju treba racionalno i planski organizirati što je u suprotnosti s liberalnom vizijom minimalne države i slobodnog tržišta (Nisbet, 2007). Paralelno socijalizmu nastaje liberalizam koji se javlja kao odgovor na apsolutističku državu te se uskoro utjelovljuje u političkim strankama i pokretima. Posebno u Engleskoj i Španjolskoj gdje djeluje kao pokret otpora apsolutističkom režimu Ferdinanda VII (Ravlić, 2003). Glavna vrijednost liberalizma je individualna sloboda, tj. njegova politička, građanska i socijalna prava. Liberali su kao i socijalisti za napredak, samo su im sredstva drugačija (Nisbet, 2007). Potreban je slobodan i racionalan pojedinac te minimalna država što je paralela s anarhizmom koji se zalaže za potpuno dokidanje države (Schwarzmantel,2005). Utjecaj liberalizma na politiku može se vidjeti i danas kada udružen s demokracijom predstavlja najčešće korišten model organizacije modernih država. Paralelno ovim dvjema velikim ideologijama kao neželjeno čedo revolucija i modernizacije javlja se konzervatizam koji brani ono što liberalizam i socijalizam ruše, a napada ono što oni žele uspostaviti. Kroz 19 stoljeće postaje društveni pokret koji crpi inspiraciju iz srednjeg vijeka te nadahnjuje pravnike, povjesničare, teologe, romanopisce u stvaranju svojih dijela (Nisbet, 2007). Konzervatizam dijeli zajedničku crtu sa socijalizmom po pitanju izbora relevantnih društvenih problema. Brinu ih atomiziranost društva i razaranje socijalne kohezije, međutim za rješavanje tih problema propisuju različite lijekove (Schwarzmantel,2005). Konzervatizam nalazi svoj izraz u

društvenim pokretima i strankama kako 19. tako i 20. stoljeća (Ravlić, 2003). Polovinom 19. stoljeća na scenu stupa socijalist i radikal Karl Marx te prorokuje neizbježni sukob klase kapitalista i klase radnika koji po njemu jedini stvaraju pravu vrijednost. Nasilna revolucija zbacit će kapitaliste s trona. Oduzet će im se imovina, a nova država bit će instrument uspostave kooperativnog i harmoničnog društva gdje su svi jednaki. Istodobno radništvo učestalo prosvjeduje zbog nedostatka hrane i u svom očaju napada čak i pekarnice. Postaju sve više podložni socijalističkim idejama koje vide kao sredstvo ukidanja nepravdi, sredstvo za stvaranje slobode i jednakosti. Država odgovara represijom pa je organiziranje prosvjeda u većini država Zapada bilo stavljeno izvan zakona do 1870.-ih (Stearns, 2013). Tendencija ka stvaranju nacija-država nalaze svoj izraz u valu revolucija 1948. godine. Ustanak se prvo pojavio na Siciliji da bi se revolucionarni val proširio na cijelu Europu s iznimkom Španjolske, Rusije i skandinavskih zemalja. Prestravljene nemirima monarhijske vlasti isprva pristaju na ustupke. Daje se pravo glasa muškarcima, omogućava se sloboda tiska i okupljanja. Međutim, snage reakcije ne žele odstupiti pa pruske, austrijske i ruske vojske odane režimima redom guše ustanke. U Italiji, Austriji i Njemačkoj ponovno su uspostavljene apsolutne monarhije uz povlačenje liberalno-nacionalističkih ustupaka danih na početku. Potpora režimima dolazila je iz srednjeg sloja i klera prestravljenih socijalističkim zahtjevima. Ipak, restauracija starog poretka nije bila potpuna. Pravo glasa muškaraca nije ukinuto u Francuskoj, dok je u Prusiji kreiran parlament čiji su se članovi birali na izborima. Na Sardiniji revolucionarni Ustav iz 1948. godine je zadržan (Encyclopedia Britannica, 2017). Osim što su bile na braniku reakcije, države su sudjelovale i na infrastrukturnim projektima poput izgradnje željeznica, regulirale su industriju i sponzorirale događaje koji promoviraju tehnologiju, na primjer izložbe tehničkih artefakata. Školstvo je institucionalizirano i postalo dostupnije masama, a narasla je i birokracija kao instrument implementacije i regulacije inovacija na svim poljima društvenog života (Stearns, 2013). U takvom socijalnom okruženju 1860.-ih iz krila socijalista i radničkog pokreta javlja se novi pokret i ideologija anarhizma koji zajedno sa socijalistima sudjeluje u radu Prve Internacionalne. Mikhail Bakunjin konceptualizira ideologiju anarhizma i sa svojim pristašama sudjeluje na kongresu Internacionalne 1869. godine u Baselu te karizmatičnim nastupom ostavlja Marxa u sjeni. Kao i socijalisti, zagovaraju interese radničke klase, a nisu imuni niti na potrebe seljaštva koje Marx ignorira. Druga zajednička crta sa socijalistima je da zagovaraju nasilni revolucionarni prevrat koji će zbaciti kapitalističku klasu pa i samu državu te

ukinuti sve oblike privilegija. Za razliku od socijalista, centralna vrijednost im nije jednakost već sloboda koja je upravo suprotstavljena moći i proizlazi iz kolektiviteta. Kao i socijalisti oni vide državu kao instrument dominacije kapitalističke klase nad radništvom i seljacima. Ono što ih razlikuje od socijalista jest odnos prema državi. Oni smatraju da se ona revolucijom ne smije reinstitucionalizirati jer će tada samo doći do izmjene grupe na vlasti koja ugnjetava ostale. Stvorit će se isti problem koji se revolucijom htio riješiti. Za kasnije anarhiste represija, socijalne nejednakosti i militarizam socijalističkih režima 20. stoljeća nisu nikakve devijacije ili degeneracija izvornih ideja socijalizma već direktan ishod socijalističke usmjerenosti na državu. Državni socijalizam samo je oblik državnog kapitalizma. Godine 1871. dolazi do konačnog razlaza, do cijepanja Internacionale na Marxiste i Bakunjiniste, između socijalizma i anarhizma (Schmidt i Van der Walt, 2009). Postavlja se međutim pitanje zašto se anarhizam kao i druge ideologije nije realizirao u obliku masovnih društvenih pokreta i kao okvir za organizaciju države? Peter Gelderloos (2013) daje nam jedan temeljni razlog zašto je tomu tako. Anarhizam je naime u stalnom sukobu s državom i kapitalizmom. Kroz zadnje stoljeće i pol pojavilo se mnoštvo anarhističkih pokreta i organizacija, međutim ugušeni su sistemskom represijom od strane država i pobjedničkih vojski. Da bi anarhistička revolucija bila uspješna, ona mora biti globalna.

4. Kršćanski anarhizam

Aleksandre Christoyannopoulos (2011) je u svojoj knjizi i doktorskom radu na tragu naših ciljeva s obzirom na izloženi sadržaj bitnosti kršćanskog anarhizma. Međutim, njegov cilj je bio samo izgraditi konture spomenutog učenja. Mi ćemo se poslužiti sadržajem koji on daje te ćemo oko iznesenih općih obilježja ideologije iznesti specifičnosti učenja Ellula i Tolstoja. Naravno, sam Christoyannopoulos je dovoljan za ispuniti naš prvi zadatak jer što vrijedi za opće, vrijedi i za pojedinačno. Ali, nas zanima i na koji to način Ellul i Tolstoj zidaju temelje svojih idejnih struktura.

4.1 Tolstoj – lokalni kontekst

Društvena struktura druge polovice 19. stoljeća u Rusiji održavana je despotskom carskom moći iz koje u proročkom zanosu protestira glas Lava Nikolajeviča Tolstoja. Stup potpore sustava je snažna Ruska pravoslavna crkva, dok istodobno inteligencija s nadom u spas pogled ima usmjeren u inozemstvo. Vrijeme je

to žučnih rasprava između slavenofila i zapadnjaka (Steiner, 1989 prema Berdica, 2018). Tolstoj kritiku tadašnjeg društva gradi u doticaju s ideologijom anarhizma kojoj pridodaje vlastite spoznaje o životu. Konceptiju anarhizma prilagođava vlastitim odgovorima na velika pitanja koja si je postavio nakon vlastite duhovne krize 1880.-ih. Važan utjecaj na Tolstoja izvršio je Proudhon kojeg je upoznao u Bruxellesu ostavljajući dojam osobe s velikom hrabrošću za vlastito mišljenje. Proudhonova ideja koja je izvršila značajan utjecaj na Tolstoja je ona o privatnom vlasništvu kao izvoru društvenih nepravdi. Osim Proudhona, na njega je znatan utjecaj izvršio i Kropotkin s kojim se dopisivao i kojem je nedugo prije smrti napisao članak (Berdica, 2018).

4.2 Tolstoj – temelj, ljudska priroda i jezgra

Temelj Tolstojeva anarhizma je učenje Isusa Krista koji ne ukida Stari zavjet već ga reinterpreтира. Za njega je ključni dio Isusova učenja Govor na gori u kojem su sažeta moralna pravila usmjerena direktno na ljudsko srce. Bitan dio Govora je stih u kojem Isus poziva na nesuprotstavljanje zlu već okretanje drugog obraza (Tolstoj, 1902 prema Christoyannopoulos, 2011). Tolstoj nije dosljedan u interpretaciji Isusova stava o nenasilju. Nekada tvrdi da se nasilju uopće ne smije suprotstavljati, a nekada da se ne smije suprotstavljati nasiljem (Christoyannopoulos, 2011). Ipak, njegovo pravo stajalište može se vidjeti iz njegovog djelovanja. Sam se suprotstavljao državi mišlju, govorima i direktnom nenasilnom akcijom. Istodobno je pozivao kršćane da ne sudjeluju u državnom aparatu (Tolstoj, 1990 prema Christoyannopoulos, 2011). Da Tolstoj vjeruje u prevlast dobra u ljudskoj prirodi vidi se iz njegovog stajališta da bi se nestankom države smanjile socijalne tenzije (Tolstoj, 1990 prema Christoyannopoulos, 2011). Jezgra Isusova, a time i Tolstojeva učenja jest ljubav koja je izražena kršćanskom verzijom zlatnog pravila po kojem činiš drugima ono što želiš da i oni tebi čine (Tolstoj, 1933 prema Christoyannopoulos, 2011).

4.3 Tolstoj – vrijednosti i motivacija

Bez obzira gdje smjestili Tolstoja, očigledno je da on rječito i argumentirano brani slobodu (Berdica, 2018). Društvo se mora graditi na pristanku, suradnji i nenasilju (Brock, 1981 prema Christoyannopoulos, 2011). Ukidanjem starozavjetnog zakona „oko za oko, zub za zub“ Isus svojim sljedbenicima umjesto osvete propovijeda opraštanje neprijateljima. Prvobitna Crkva je imala idealan društveni poredak osnovan

na jednakosti, slobodi i bratstvu. Treba se biti odgovoran jer ono što činimo preko drugih, zapravo sami činimo. Požrtvovnost je vrlina jer tko više strepi nad svojim životom nego nad ostvarenjem Božje volje, već je mrtav za istinski život (Tolstoj, 2013). Tolstoj se obraća prvenstveno kršćanima. Deprivilegirani bi gledano iz materijalističke perspektive imali najviše koristi, dok gledano iz religiozne perspektive kršćanskog anarhizma svi su na dobitku jer poštivanje Isusova izvornog učenja znači vječni život. Kršćane se motivira na djelovanje tako što se razotkriva nasilna i zla priroda državne mašinerije. Država ne spašava od opasnosti napada susjeda nego obratno. Ona izaziva opasnost od napada (Tolstoj, 2013). Vladajuće klase namjerno potpiruju tenzije među narodima kako bi opravdale postojanje vojski čija je prava svrha braniti privilegije (Christoyannopoulos, 2011). Nacionalizam je psihotična epidemija koja hipnotizira cijele nacije i priprema ih da počine najužasnjia barbarstva protiv drugih ljudskih bića. Nasilnost države prikrivena je kompleksnošću samog sistema (Tolstoj, 2001 prema Christoyannopoulos, 2011). Svatko obavlja svoj mali zadatak i tako se odgovornost dijeli po ulogama. Podjela odgovornosti i zadataka objašnjava zašto ljudi zajednički čine tako užasna djela (Tolstoj, 1902 prema Christoyannopoulos, 2011). Tolstoj smatra da se ne može služiti dva gospodara, a zavjet poslušnosti državi direktna je negacija kršćanstva.

4.4 Tolstoj – kritika države

Za Tolstoja osnova države je nasilje i mogućnost primjene fizičkog nasilja nad narodom preko vojske utrenirane da djeluje jednoglasno. Sama vojska regrutira se iz radnih klasa pa tako oni postaju sudionici u tlačenju samih sebe (Tolstoj, 2001 prema Christoyannopoulos, 2011). Zakoni su samo izraz volje onih koji vladaju, a poštivanje kojih se osigurava nasiljem. Zakonodavstvo je stoga samo oblik ropstva (Tolstoj, 1948 prema Christoyannopoulos, 2011). Kako se nasilje u državi najčešće očituje u pokornosti, a ne u sukobima, ono je manje primjetno nego nasilje među pojedincima. Ipak ono postoji, danas nego ikada prije. Vlast kvari ljude (Tolstoj, 2013). Podjela rada je dijelom prirodna i prikladna, ali čim država primjeni prisilu takva podjela postaje umjetna i ropstvo. Kad država nameće i štiti privatno vlasništvo nad zemljom, podjela rada postaje nametnuta. Prema Tolstoju tri su razloga zašto narod pristaje na ovo porobljavanje: narod ne posjeduje zemlju koju bi obrađivao i od koje bi živio, prisiljen je od države da plaća porez i uhvaćen u zamku potrošačkih navika gradskog života. Za sve mu to treba plaća kojoj robuje (Tolstoj, 1948 prema Christoyannopoulos, 2011).

Država je ništa drugo nego gomila razbojnika, isto kao što je i gomila razbojnika mala država (Tolstoj, 2013). Ona je nasilna, varljiva i iskorištavačka institucija. Slijediti je znači deificirati je (Tolstoj, 2001 prema Christoyannopoulos, 2011). Pravo, istinsko kršćanstvo ukida državu. Ono s učenjem o skromnosti, praštanju uvreda, ljubavi je nespojivo s državom i njenim razmetanjem, nasiljem, mučenjima i ratovima. Ono državi ruši same temelje (Tolstoj, 2013). Dok je država nasilje, kršćanstvo je krotkost, nenasilje i ljubav. Stoga država ne može biti kršćanska i čovjek koji želi biti kršćanin ne smije služiti državi (Tolstoj, 1967 prema Christoyannopoulos, 2011). Organizirana Crkva Nicejskim koncilom koji je sazvao bizantski car Konstantin sklapa brak s državom, izdaje vlastite principe i postaje prevarantska tvorevina (Tolstoj, 1934 prema Christoyannopoulos, 2011). Konstantinovom naredbom križ postaje jedan od simbola vojske, poganima je zabranjeno priključiti se vojsci, a svi su vojnici morali postati kršćani. Prihvatanjem saveza Države i Crkve kršćani su osim nekoliko iznimki odbacili Krista (Tolstoj, 1987 prema Christoyannopoulos, 2011).

4.5 Tolstoj – kritika organizirane Crkve

Kler nigdje otvoreno ne zagovara kršenje bilo koje vjerske zapovijedi. Međutim što se tiče zabrane nasilja otvoreno poučavaju da je nije potrebno shvaćati previše doslovno i da postoje uvjeti kada se može poslužiti nasiljem. Ljudi tada mogu slušati zakone ići u rat i pogubljavati druge ljude. Tolstoj smatra da Isus u svojem učenju nigdje ne zagovara ono što je danas Crkva. Pod Crkvom On smatra skup ljudi u nastojanju da riješe spor, a kad govori Petru da će postati stijena Crkve koju neće nadvladati Pakao, sigurno ne misli na ono što je tada postala organizirana Crkva (Tolstoj, 2001 prema Christoyannopoulos, 2011). Ona je stvorila niz nejasnih rituala i dogmi i vjerovanja da bi odvrtila stado od Isusova radikalnog učenja (Tolstoj, 1933 prema Christoyannopoulos, 2011). Propovijeda uzvišena, nerazumljiva mišljenja o kršćanstvu u literaturi i propovijedima, a na djelu podupire najsurovije idolopoklonstvo. Taji smisao Isusova učenja i mijenja ga svojim učenjem. Jedan je od najvećih uzroka razjedinjavanja ljudi, uzajamne mržnje, ratova, pokolja, inkvizicija, Bartolomejskih noći i slično (Tolstoj, 2013). Svećenici nisu stupovi kršćanstva za koje se izdaju već su njegovi najveći neprijatelji. Isus kaže da drvo mora biti suđeno prema svojim plodovima, a s obzirom da organizirana religija i njeno svećenstvo daju zle plodove, mora biti odbačena (Tolstoj, 1967 prema Christoyannopoulos, 2011). Za Tolstoja, Isus daje čovječanstvu praktična uputstva za život koja će ga izvući iz zlog ciklusa nasilja i

pokrenuti ga u smjeru Kraljevstva mira na zemlji (Tolstoj, 1902 prema Christoyannopoulos, 2011).

4.6 Tolstoj – novo društvo i kako do njega

Prema tim uputstvima ljudski životi, njihova vjerovanja i njihove vlasti trebaju biti promijenjeni. Sve ljudske vlasti trebaju nestati (Tolstoj, 1933 prema Christoyannopoulos, 2011). Nitko nema pravo upravljati drugima jer upravljanje drugima je nemoguće zbog njihove dobrobiti. Sva zemaljska carstva trebaju se spojiti u jedno Kraljevstvo Gospodina našega Isusa Krista. Smisao ljudskog života je u služenju svijetu i potpora uspostavljanju Kraljevstva Božjega (Tolstoj, 2013). U Kraljevstvu zemlja se ne može posjedovati, ne može biti predmet kupnje i prodaje, isto kao ni voda ni zrak i sunčane zrake (Tolstoj, 1975 prema Berdica, 2018). Novo društvo neće imati pravo, kapital i vlasništvo (Stanoyevich, 1926 prema Berdica, 2018). Prema Romainu Rollandu krajnji cilj Tolstoja je novo društvo i vjera u „izvorno kršćansko bratstvo“ svih ljudi u kojemu nema vladanja i prisile, sve na tragu onoga što su govorili i živjeli Isus i prvi kršćani (Berdica, 2018). Da bi stvorili to novo Kraljevstvo treba se osloboditi hipnotiziranosti od Države i Crkve te u potpunosti prihvatiti Isusovo učenje (Tolstoj, 2001 prema Christoyannopoulos, 2011). Potrebno je vlastitim primjerom svjedočiti Isusov nauk. Promjena neće doći kroz politička nastojanja, nasilje i prisilu već kroz nastojanja ljudi odozdo (Christoyannopoulos, 2011). Prema Tolstoju Isus kaže da je ljudski zakon činiti nasilje jedni nad drugima dok je Njegov voljeti jedni druge (Tolstoj, 1990 prema Christoyannopoulos, 2011). Jedan od osnovnih uvjeta kršćanskog života jest ljubav, iskazana ne riječima već djelima (Tolstoj, 2013). Kršćanski svijet s tamnicama, robijama, vješalima, tvornicama, gomilanjem kapitala, porezima, crkvama, krčmama, javnim kućama, naoružanjem i milijunima otupjelih ljudi koji su spremni baciti se jedni na druge na koje ih nahuškaju gospodari rezultat je javnog mnijenja i zbog toga se ono treba promijeniti. Ljudi trebaju zauzimati društvene položaje pa će nestati oni i nasilje. Potrebno je odreći se vojne službe i nije moralno odbiti vojnu službu, a istodobno uživati u povlasticama države. Ne treba plaćati porez kojim se podmićuju službenici, plaćaju tamnice, Crkva, vojska, ružna djela te vlastito porobljavanje. Savjesti kršćanina suprotne su sve obaveze koje potječu od države: i prisega, i porezi, i sudstvo i vojska. Na ispunjavanju tih obaveza temelji se država. Dužnosti koje se ima prema državi trebaju biti podređeni onima koje se ima prema Bogu. Zlu se treba suprotstavljati na sve načine, ali nikako zlom (Tolstoj, 2013). Tolstoj

od svih anarhista najviše zagovara novo. Osim korjenite promjene društvenih institucija i pripadnih odnosa on želi i unutarnju transformaciju ljudi, novu svijest u skladu s izvornim učenjem kršćanstva.

4.7 Ellul - kontekst, temelj, ljudska priroda i jezgra

Dok je Tolstoj čovjek 19. stoljeća Jacques Ellul (1912 – 1994) pripada 20. stoljeću. Djeluje u Francuskoj, ali usprkos tome ne možemo reći da je ona njegova domovina. Zbog svojeg multietničkog podrijetla nije gajio nikakve simpatije prema nacionalizmu te se smatrao kozmopolitom. Kontekst njegova djelovanja su brze tehnološke promjene koje tematizira u knjizi Tehnološko društvo, a za koje smatra da imaju ambivalentan karakter. Za njegov angažman na religioznom planu pobrinuo se sam Bog koji mu se obraća u viziji 10.8.1930. Inspiraciju, svjetonazor i znanje pribavlja si na libertarijanskoj i anarhističkoj kritici društva te kasnije djeluje na rubovima protestantskog pokreta. Nastojao je kroz svoje učenje i život utjeloviti kršćanski koncept „prisutnosti u modernome svijetu“ (Chastenet, 2013). Kao i drugi kršćanski anarhisti vjeruje u Boga i u Isusa Krista te sve što proizlazi iz toga. Bog nije nikakav sveopći Zapovjednik već prije svega Osloboditelj. Svaki puta kada intervenira On to čini kako bi nanovo uspostavio prostor slobode za čovjeka. Za razliku od Tolstoja koji se fokusira na Evanđelja, a posebno Govor na gori, Ellul za temelj uzima cijelu Bibliju. Ona po njemu ukazuje prema anarhiji, podupire stanje bez vlasti. Za razliku od drugih anarhista pa i Tolstoja, Ellul smatra da anarhističko društvo bez države, moći i hijerarhije nije moguće, ali da mu treba stremiti. Ne dostaje ukinuti represiju da bi se ukinule ljudske strasti. Čovjek nije u potpunosti dobar jer su dva njegova bitna obilježja pohlepa i želja za moći. Kad ljudi žele isto, nastaju sukobi. Kroz stečenu moć ljudi se još dodatno iskvaruju. Srž kršćanstva je ljubav jer Bog je ljubav koji traži od nas da ljubimo bližnje kao sami sebe (Ellul, 2011). Zlo može biti prevladano ljubavlju zbog toga što je Bog taj koji transformira srce čovjeka (Ellul, 1970 prema Christoyannopoulos, 2011).

4.8 Ellul – vrijednosti i motivacija

Iz ljubavi proizlazi nenasilje te se stoga ljude ne smije prisilno kristijanizirati (Ellul, 1998 prema Christoyannopoulos, 2011). Nasilje prikriva inicijalnu namjeru, potvrđuje samo sebe kao metodu i opravdava uzvraćanje nasiljem (Ellul, 1970 prema Christoyannopoulos, 2011). Zajedno s ljubavlju treba održavati i istinu (Ellul, 2011).

Ellul se prvenstveno obraća kršćanima koje potiče na djelovanje tako što naglašava besmislenost nasilja jer ono samo legitimira dodatno nasilje. Nasilnici ne mogu tražiti drugačiji tretman nego što ga daju (Ellul, 1970 prema Christoyannopoulos, 2011). Primjer i uzor je Krist koji je na križu pobijedio sile Zla (Ellul, 1998 prema Christoyannopoulos, 2011). Prvi kršćani bili su neprijateljski prema državi dok Evandjelja obiluju anegdotama o Isusovim sukobima s vlastima budući da On neprestano krši zakon zbog brige za svačiji život (Ellul, 2011).

4.9 Ellul – kritika države

Na početku osvajanja Izraela narod je obično donosio odluke vijećanjem, a Bog je objavio da će samo On i samo On biti poglavar Izraela. Iznimke su bile krize kada bi nakratko izabrali vođu. Preko proroka Samuela Bog je upozorio Izraelski narod da će im se dogoditi nevolje i nepravda ako izaberu kralja, ali oni su htjeli kralja kao i drugi narodi pa je za kralja postavljen Šaul. Kasniji proroci i sam Isus nastavljaju na liniji kritike vlasti prema kojoj se On odnosio s prijezirom i uskraćivao joj svaku mjerodavnost. Radikalno ju je dovodio u pitanje ma koji oblik poprimila ne pribjegavajući nasilju da je razori. Isus govori da oni koji žele da budu najveći neka budu poslužitelji jer ni On nije došao da bude služen već da služi i svoj život daruje kao otkupninu za mnoge. Ellul to tumači da svi vođe naroda, ma koji bio politički režim tiraniziraju ljude. Ne može biti političke vlasti bez tiranije. Vlasti rade samo na interesu elita, sve više jačaju i nastoje svesti ljude na uloge proizvođača i potrošača. Tome pritisku se ništa ne suprotstavlja jer su Crkve iznevjerile svoje poslanje (Ellul, 2011). Države su nasilne ne samo preko vojske već ekonomskom nepravdom i ispiranjem mozga kroz razne oblike propagande (Ellul, 1970 prema Christoyannopoulos, 2011). Sva zemaljska moć i slava kraljevstava, sve što ima veza sa politikom i vlašću pripada Sotoni. Isus prihvaćanjem suđenja od strane Rimske vlasti i prava koji su sloveli kao pravedni razotkriva njihovu pravu zlu narav (Ellul, 1998 prema Christoyannopoulos, 2011). Otkrivenje je prema Ellulu simbolički prikaz Države kao Zvijeri, protivnika Božjeg. Dvije Zvijeri Otkrivenja su ustvari dva aspekta političke moći i države koja navodi ljude da joj se klanjaju te im daje žigove koji omogućuju život u društvu. Oni koji se ne pokoravaju zvijeri bit će ubijeni (Ellul, 2011).

4.10 Ellul – kritika organizirane Crkve

Ellul se isto grozi braka koji je Crkva sa Zvijeri sklopila koncilom u Niceji. Kršćanstvo postaje službena državna religija, a Crkva dobiva brojne privilegije. Vraća državi uslugu tako što već na sljedećem koncilu 314. godine u Arlesu donosi kanon kojim se izopćuje vojnike koji odbijaju služiti ili se pobune protiv zapovjednika. Od kršćanskih se funkcionera i onih koji se žele baviti politikom tražilo da se podvrgnu disciplini Crkve. Koncilom u Arlesu završava protudržavni, antimilitaristički i anarhistički kršćanski pokret. Sve od tada Crkve skrupulozno poštivaju, a katkada i podupiru državne vlasti. Konformizam je pretvoren u glavnu vrlinu. Toleriraju se društvene nepravde i izrabljivanje jednih od drugih objašnjavajući prvima da je to što postoje gospodari i sluge Božja volja, a drugima da je društveno-ekonomski uspjeh znak Božjega blagoslova. Sve su Crkve uspostavile kler koji imaju znanje i moć što je protivno kršćanskom nauku koji potiče služenje. Istodobno, crkvena hijerarhija je autoritarna (Ellul, 2011).

4.11 Ellul – novo društvo i kako do njega

Dok Isus zagovara novo društveno uređenje bez vlasti, Njegova Crkva se povezala s vlasti i time iskvarila. Potrebno je stvoriti nove institucije, međutim kao što smo već spomenuli, zbog loše ljudske prirode idealno anarhističko društvo nije od ovoga svijeta i može nastati samo Božanskom intervencijom (Ellul, 2011). Treba vjerovati i oponašati Isusa, raskrinkavati ne samo zlouporabu moći već moć samu. Izazivati vlast jer tko hoće sačuvati svoj život, taj će ga na kraju izgubiti (Ellul, 2011). Kršćani po Ellulu ne bi trebali sudjelovati u radu sudstva niti mu davati potporu. Protivi se obaveznom cijepljenju i školovanju koje je obično samo sredstvo državne propagande (Christoyannopoulos, 2011). Obrazovane treba prilagoditi djeci, dok se porez uopće ne bi smio plaćati. Treba stvarati društvo na rubu postojećega u kojem neće biti vlasti, autoriteta i hijerarhije (Ellul, 1998 prema Christoyannopoulos, 2011), društvo bez politike, novca, administracije i pravosuđa. Kršćanski anarhisti se moraju boriti protiv države uvjeravanjem, stvaranjem malih grupa i mreža te razotkrivanjem vlasti i ugnjetavanja. Cilj mora biti rušenje vlasti ma kojeg tipa, davanjem riječi ljudima odozdo i samoorganiziranjem (Ellul, 2011).

5. Konzervatizam kao referentna ideologija

Dok je Isus temelj kršćanskog anarhizma, konzervatizam se gradi na teoriji organicizma po kojoj društvene institucije prirodno izrastaju iz ljudskih osobina i potreba. One utjelovljuju mudrost prethodnih generacija pa su uz „predrasude“, iskustvo i običaje najbolji životni vodič (Ravlić, 2003). Drugi temelj konzervatizma su kanoni koji leže u teoriji društva Edmunda Burkea iznesenoj kroz knjigu Razmišljanja o revoluciji u Francuskoj (Heywood, 2003). Burke smatra da su ljudi sebični i kratkovidni te je potrebna snaga države da njih i njihove strasti drži pod kontrolom. Uzeti zasebno nisu ništa posebno, ali društvo koje čine jest i ono predstavlja više od njihovog prostog zbroja (Ball, Dagger i O'Neill, 2014). Ljudi su nesavršeni i ne mogu se usavršiti. Psihološki su ograničeni i ovisni te ih prirodno privlači siguran i poznat okoliš (Heywood, 2003). Oni su kao djeca unutar obitelji te im je potrebno vođenje i disciplina. Treba ih naučiti da budu svjesni svojih dužnosti i obaveza, a ne samo prava (Ravlić, 2003). Koliko će društvo biti uspješno, ovisi o tome koliko su oni na vlasti vješti u upravljanju (Ball, Dagger i O'Neill, 2014). Centralna vrijednost konzervatizma je tradicionalni poredak kojeg se brani od podivljalih procesa modernizacije. Poredak skupa s vrlinom unosi red i ne dopušta da se sloboda otme kontroli i sama sebe uništi. Vlast treba slušati i poštivati njena pravila jer disciplinom, vjerom i institucionalnim ograničenjima savladava poroke ljudi. Za društvo je dobro da postoji mnoštvo autoriteta koji ljudima daju potporu, sigurnost i orijentaciju u socijalnoj strukturi. Struktura društva je prirodno hijerarhijska jer su ljudi nejednaki i ne smiju sudjelovati u upravljanju državom (Ravlić, 2003). Privatno vlasništvo je bitno jer štiti i daje sigurnost. Vlasnici su skloniji poštivati vlasništvo drugih. Da bi ga zaštitili, ljudi su zainteresirani za poštivanje zakona, vlasti i društvenog poretka (Heywood, 2003). Tradiciju treba čuvati upravo zato što toliko traje. Ona prenosi iskustvo naraštaja, kaže nam gdje smo i gdje trebamo ići (Ravlić, 2003). Društvo bazirano na tradiciji ustvari mora biti visoko kohezivna, jedinstvena zajednica (Schwarzmantel, 2005). Potrebno je organsko društvo sa svojim grupama koje odgajaju, daju sigurnost, smisao i osjećaj pripadnosti. Zdrava obitelj temelj je stabilnosti u društvu, dok domoljublje proizvodi identitet i osjećaj pripadnosti (Heywood, 2003). Religija je moralna tvornica društva koja ga opskrbljuje skupom zajedničkih vrijednosti i uvjerenja potrebnih da ono ostane na okupu. Organizirana u Crkvu ima dvije funkcije: legitimira, posvećuje političke institucije i nadzire njihove moralne postupke (Ravlić, 2003). Iz navedenih vrijednosti

vidljivo je da se konzervatizam obraća onima koji su bogatiji, koji vjeruju i koji su nacionalno osviješteni. Poziva na djelovanje jer će društvo utonuti u kaos kada radikali i liberali otrgnu pojedince od tradicionalnih vrijednosti (Nisbet, 2007). Modernizacija rastvara veze društva, razara autoritet i društvenu koheziju. Bez tradicije ljudi će ostati bez smjernica za djelovanje (Schwarzmantel, 2005). Moderni neokonzervativci koji su mješavina ideja konzervativne i liberalne tradicije, sada nasljeđe liberalne civilizacije smatraju ugroženim stečevinama. Vladajuće elite su izgubile legitimitet te je ugrožena društvena stabilnost. Pojavila se kriza morala, vrijednosti i ponašanja (Ravlić, 2003). Konzervatizam 19. stoljeća je prvi napad velikog kalibra na modernizam (Nisbet, 2007). Čista je suprotnost liberalizmu kao ideologiji napretka (Ravlić, 2003). Modernizacija je zlo ili uvod u zlo dok je sekularni individualizam hereza. S društvom se ne bi smjelo igrati kao i s fizičkom okolinom (Nisbet, 2007). Totalitet odnosa ne smije se svoditi na odnos individualne konkurentnosti i proračunatosti (Schwarzmantel, 2005). Konzervativci rješenje problema koje je stvorila modernizacija vide u povratku u predindustrijsko društvo spojeno vezama tradicije i međusobnih obaveza (Schwarzmantel, 2005). Ideal je srednjovjekovno društvo sa svojim institucijama i vrijednostima (Nisbet, 2007). Burke smatra da bi trebala vladati prirodna aristokracija koja ima sposobnosti i iskustva te se brine za interese društva. Odnosi između slojeva u takovom društvu bili bi harmonični, ljudi lojalni vođama, a vođe prožeti osjećajem odanosti prema narodu. Demokracija je modernim neokonzervativcima prihvatljiva sve dok puku ograničava moć i zahtjeve (Ball, Dagger i O'Neill, 2014). Konzervativne stranke su tek poslije Drugog svjetskog rata prihvatile demokraciju i reforme (Heywood, 2003). Klasični konzervativac Joseph de Maistre obnovio bi zajednicu državnim udarom, dovođenjem monarha na tron i ponovo stvorio red i hijerarhiju. Burke je umjereniji, i on bi prihvatio reforme, ali bi odbacio intelektualne apstrakcije proizašle iz demokratskih revolucija (Schwarzmantel, 2005). Danas Peter Steinfels smatra da vladu treba zaštititi. Potrebno je proširiti odgovornost na neuspjeh programa vlasti i tako sačuvati njen autoritet. Isto, treba smanjiti očekivanja naroda i diskreditirati kritičare koji imaju druge ideološke pozicije. Mora se izgraditi stabilno i jedinstveno društvo. Državu treba rasteretiti i prepustiti dio posla stručnjacima. Ekonomske funkcije potrebno je prepustiti prirodnim mehanizmima te odbaciti ideje distributivne pravednosti (Ravlić, 2003). Obzirom da se konzervatizam poziva i na tradiciju, na religiju, autoritet i na nacionalizam, sklop uvjerenja i vrijednosti koji iz toga proizlazi obuhvaća sve sfere života pojedinca.

5.1 Autoritarni konzervatizam

Kao reakcija na promjene izazvane Francuskom revolucijom i ideje liberalizma javlja se na kraju 18. i početkom 19. stoljeća autoritarni konzervatizam. Glavni predstavnik u vrijeme Francuske revolucije bio je Joseph de Maistre. U Francuskoj svoj izraz nalazi u bonapartizmu koji je spoj autoritarizma, obećanja ekonomskog napretka i socijalnih reformi. Aktualan je bio i u Njemačkoj 1920.-ih kad je stvorio preduvjete za nastanak nacizma. Izvor morala nalazi se u ratu, a ljudi su se bez apsolutne vlasti nesposobni brinuti za sebe. Jezgra ideologije je nasljedna monarhijska apsolutna vlast, dok su ostale vrijednosti organsko društvo, rat, zajednica, herojstvo, nacija i totalna mobilizacija. Favorizira uski, povlašteni i elitni sloj (Ravlić, 2003). De Maistre poziva na djelovanje stavom da ukoliko se ne djeluje, društvo će potonuti u kaos i nasilje. Sve bi vlasti kaže De Maistre trebale biti nasljedne i monarhijske, a iznad njih vrhovni autoritet Pape. Savez trona i oltara organski drži društvo na okupu i potrebna je potpuna podložnost vlasti (Heywood, 2003). Obzirom da želi sačuvati institucije kroz koje su određene sve sfere ljudske aktivnosti, i da traži potpunu poslušnost, autoritarni konzervatizam možemo smatrati totalitarnom ideologijom.

5.2 Paternalistički konzervatizam

Kao što se neokonzervativci bore protiv lošeg morala, tako je i paternalistički konzervatizam 19. i 20. stoljeća nastao kao otpor rastućem socijalizmu. Utjelovljen u politički poredak kreće provoditi reforme i javlja se prvenstveno u Velikoj Britaniji. Temelji su mu u učenju Edmunda Burkea i Benjamina de Israelia. Radnici, seljaci i siromašni ne znaju se dovoljno brinuti za sebe i potreban je paternalistički pristup države. Dok je za izvorni konzervatizam jezgra bio tradicionalni poredak, za paternaliste to je sada liberalni poredak koji se prirodno razvija. Isto se cijene lojalnost, poštovanje, narodna prava i socijalna osjetljivost (Ravlić, 2003). Ova ideologija obraća se prvenstveno povlaštenim slojevima kojima želi sačuvati prvenstvo (Heywood, 2003). Oni bi trebali preventivno djelovati jer postoji prijetnja radničke revolucije. Pod pritiskom socijalizama konzervativci se okreću liberalnom tržišnom poretku i brane ga. Njime treba upravljati aktivna „aristokracija“ koja će povesti ljude u bolji život (Ravlić, 2003). Mudrost i iskustvo nisu jednako raspodijeljeni u društvu, pa vlast najbolje zna što je dobro za narod. Burke smatra da se promjenama koje prirodno izrastaju iz društva ne treba opirati. Bolje je biti praktičan i voditi računa o okolnostima. Država

korištenjem moći treba omogućiti korist društvu i spriječiti društvene probleme. Povlašteni su prema De Israeliju dužni štiti i pomagati mase (Heywood, 2003). Stare vrijednosti i norme su poražene, pa se za narod treba brinuti i oblikovati promjene koje prirodno nastaju (Ravlić, 2003).

5.3 Liberalni konzervatizam

Za razliku od matičnog konzervatizma, liberalni konzervatizam radi devijaciju i prenamlašava važnost ekonomske sfere. Utemeljitelj je Edmund Burke koji je prvi povezo konzervativne vrijednosti s ideologijom slobodnog tržišta, a moderni izraz liberalnog konzervatizma je neokonzervatizam (Ravlić, 2003). Burke smatra da je prirodno željeti bogatstvo i luksuz. Stoga su tržišni zakoni prirodni zakoni (Heywood, 2003). Temelj politike neokonzervativaca jest analiza preopterećenosti. Demokracija čini da raste jaz između državne sposobnosti upravljanja i opsega zahtjeva zbog čega pada povjerenje u vlast. Osim njega znatan utjecaj su ostvarili i moderni konzervativni liberali Friedrich von Hayek i Milton Friedman. Ljudska priroda je i dalje nesavršena te potrebuje kontrolu, s naglaskom na ljudskoj žudnji za bogatstvom koju najbolje izražava slobodno tržište. Jezgra neokonzervatizma je individualna sloboda stjecanja i raspolaganja. Osim općih konzervativnih vrijednosti poput autoriteta, dužnosti i discipline (Ravlić, 2003), ova ideologija pridružuje im one iz ekonomske sfere: slobodno tržište, meritokraciju, sebičnost, samopomoć i ekonomska prava (Heywood, 2003). Štite se interesi imućnijeg sloja, a ljude se motivira na djelovanje naglašavanjem krizne situacije društva. Sada je ugrožen aktualni liberalni poredak i potkopana je legitimnost vlasti. Kriza je prvenstveno kulturalna jer su vrijednosti, moral i ponašanje u opasnosti. Idealni politički sustav je onaj sa slobodnim tržištem i jakom državom. Sloboda postoji samo u ekonomskoj sferi dok su druge slobode ograničene sustavom. Ekonomske slobode služe kao ispušni ventil u funkciji socijalne stabilnosti (Ravlić, 2003). Osim toga, neokonzervativci uviđaju i negativne posljedice kapitalizma, pa tako Daniel Bell smatra da je pun kontradikcija. Istodobno potiče štednju i naporan rad dok s druge strane preporučuje potrošnju na kredit te život pun luksuza i lagodnosti. Taj stav prelijeva u druge sfere pa građani istodobno od države traže manje poreze, ali i investicije u njihove projekte. Posljedice su nekontrolirani zahtjevi građanstva i prevelika potrošnja države (Ball, Dagger i O'Neill, 2014). Potrebno je rasteretiti državu te joj tako pribaviti legitimitet, treba smanjiti očekivanja stanovništva i posljedično troškove države. Mora se pojačati socijalnu koheziju, smanjiti prava i dio posla

prepustiti stručnjacima. Tržište se mora dati prirodnim mehanizmima, a ideju distributivne pravednosti bilo bi dobro odbaciti (Ravlić, 2003). Socijalni programi da, ali samo toliko da ljude učine neovisnima, a ne još ovisnijima o državi. Potrebno je izbjegavati inovativne politike i programe jer mogu imati neintendirane negativne posljedice po društvo (Ball, Dagger i O'Neill, 2014). Neokonzervativizam zadire u sve sfere, ekonomsku prepušta slobodi, dok u ostalima želi sačuvati postojeće stanje. Moralni liberalizam je opasan jer podriva socijalnu koheziju. Daniell Bell tvrdi da je liberalizam u sferi obiteljskoga, seksualnoga i općenito moralnog života poguban za opstanak društva (Ravlić, 2003). Na cijeloj kulturnoj fronti potrebno se boriti protiv devijantnih struja ljevičara, feminista i sličnih koji podrivaju moral, vrijednosti i način života Zapada (Ball, Dagger i O'Neill, 2014).

6. Anarhizam kao referentna ideologija

Dok konzervativizam želi jaku državu koja će držati ljude pod kontrolom, anarhizam je sušta suprotnost. Želi slobodu bez ograničenja prisile. Alexander Berkman smatra da nered nastaje baš zbog autoriteta i prisile, a sloboda je s druge strane majka reda. Znanstvenu utemeljenost anarhizmu pokušao je pribaviti Petar Kropotkin. On je kao ljubitelj biologije negirao Darwinove nasljednike i u knjizi Uzajamna pomoć sakupio je mnoga iskustva s putovanja po Sibiru i Mandžuriji. Altruizam je po toj knjizi temelj opstanka živih vrsta na Zemlji. Međusobna borba za opstanak je neodrživa i društvenost je puno veća prednost u bitci za preživljavanje (Šimleša, 2000). Ljudi sami umiju živjeti i organizirati vlastite živote bolje od stručnjaka. Anarhisti priznaju negativne aspekte ljudske prirode, ali ne vide ih kao nužnost. Tako ljudi jesu sebični, ali sposobni i djelovati velikodušno i nesebično. Jesu kompetitivni, ali suradnja može prevagnuti. Sposobni su i za autoritarno, i za antiautoritarno ponašanje. Hijerarhija nije neizbježna (Gelderloos, 2013). Ljudi trebaju biti slobodni i to je jezgra anarhizma. (Šimleša, 2000). Međusobno pomaganje izgrađuje novu suradnju, a tako raste i moć kolektiviteta. Direktna akcija je put ka ostvarivanju svojih ciljeva i promjeni svijeta. Reforme nisu dovoljne i obično se traži nasilna revolucija za svrgnuti tlačitelje (Gelderloos, 2013). Odnosi među narodima, a i među pojedincima trebaju biti prijateljski i puni razumijevanja. U sferi seksualnih odnosa važna je slobodna ljubav, bez velikih obaveza (Šimleša, 2000). Anarhizam se najviše obraća deprivilegiranim kategorijama ljudi, onima koji revolucijom mogu najviše dobiti. Motivira ih tako što obećava utopijsko društvo bez sudaca, policije i kriminalaca, bez bogatih i siromašnih.

Društvo bez seksizma, homofobije i transfobije. Društvo koje će zacijeliti stoljeća nepravdi. Najveća prepreka na tom putu je savladiva jer ona je vjera u samog sebe (Gelderloos, 2013). Novo društvo bit će utemeljeno na slobodi, jednakosti i bratstvu i u njemu su ukinuta sva sredstva društvene i državne prisile. Ipak, ne odbacuje se svaki autoritet, već samo autoritarizam. Na primjer, autoritet onih koji su stručni i znaju i dalje će postojati (Knežević, 2012). Anarhizam cijeloj državi uskraćuje pravo postojanja. Iako je demokracija napredak u odnosu na monarhiju, ipak je samo zamaskirana moć. Novo društvo bit će organizirano u obliku mreža, gdje svatko prema svojim afinitetima preuzima odgovornost za određeni zadatak (Šimleša, 2000). Anarhisti se protive svim prisilnim hijerarhijama uključujući kapitalizam, državu, prevlast bijelaca i patrijarhat. Moć treba biti raspršena tako da su svi ljudi u mogućnosti stvarati mreže koje su im potrebne da bi zadovoljili potrebe (Gelderloos, 2013). Zajednički svim anarhistima je stav da se umjesto konvencionalnih političkih metoda neposrednom akcijom treba djelovati protiv svih oblika moći (Knežević, 2012). Potrebno je prvenstveno nadjačati represivnu moć države (Gelderloos, 2013). Autoritet treba demistificirati budući da se vlast uvijek poziva na svoj autoritet koji joj je kao dan od strane Boga, tradicije i naroda. Neki anarhisti su za nasilne metode dok su drugi pacifisti. Oni su tako ubili šefa ruske tajne policije, španjolskog premijera Del Castilla, austrijsku caricu Elizabetu, talijanskog kralja Umberta i predsjednika SAD-a McKinleya. S druge strane pacifisti educiraju ljude, prosvjeduju protiv nuklearnog naoružanja i ekoloških problema, a u zadnje vrijeme uništavaju genetski modificiranu hranu (Šimleša, 2000). Obzirom da želi razoriti sve oblike moći, a moć je utkana u sve aspekte življenja, promjena koju zagovara anarhizam ulazi u sve pore društva.

6.1 Mutualizam

Jedna od struja anarhizma je mutualizam koji pokušava pronaći srednji put između privatnog vlasništva i komunizma. Nalazi se na središtu kontinuuma između individualističkog i kolektivističkog anarhizma⁸. Utemeljitelj je Pierre-Joseph Proudhon kojeg se smatra prvim anarhistom (Miller, Coleman, Connolly i Ryan, 1987). Osnova mutualizma je njegova ekonomska teorija koja leži na principu korisnosti. To znači da u ekonomskoj razmjeni potrošač za proizvod plaća točno onoliko koliko je uloženo u

---

⁸ Velik dio autora smatra ga individualističkim tipom anarhizma, a s time se i mi slažemo

proizvodnju⁹ (Carson, 2007). Proudhon vjeruje da u ljudima postoje generalna moralna pravila i savjest je njegov istinski sudac. Ljudi su prirodno slobodni, agresivni i sebični, ali sposobni i za požrtvornost, ljubav i prijateljstvo. Ljudima želi apsolutnu slobodu u svim sferama života (Marshall, 2008). Ateizam je vrlina jer Bog je po Proudhonu anticivilizacijski, antiliberalan i antiljudski. Svaki korak naprijed za čovječanstvo je pobjeda kojom se nadvladava Božanstvo (Woodcock, 2008). Novo Božanstvo je pravednost koja znači poštovanje tuđeg dostojanstva i slobode. Ljudi bi trebali biti slobodni natjecati se s drugima, razmjenjivati proizvode i biti samostalni. Obitelj je za Proudhona važan socijalizacijski faktor društva jer je izvor naših moralnih osjećaja i društvenosti (Marshall, 2008). Za razliku od općeg anarhizma koji propagira kolektivno vlasništvo, mutualisti cijene ograničeni oblik privatnog vlasništva¹⁰ na temelju kojeg se može zarađivati. Fokus su imali na klasi malih, nezavisnih farmera i obrtnika dok su drugi anarhisti bili više usmjereni na seljaštvo i radništvo (Schmidt i Van der Valt, 2009). Ljude se potiče na prihvaćanje mutualističkih stavova tako što se daje obećanje da će u novom tržišnom poretku društvo procvjetati (Miller, Coleman, Connolly i Ryan, 1987). Kad se postigne društvo na principima mutualizma prevladat će socijalna harmonija (Marshall, 2008). Aktualno društveno uređenje je nepravedno jer krši princip troškova i koristi. Proizvođač i potrošač ne obavljaju razmjenu direktno već država između njih postavlja druge koji ubiru privilegije. Tako dolazi od neintendiranih i iracionalnih posljedica (Carson, 2007). Mehanizmi kapitalističkog tržišta iskorištavaju ljude i u njima je element prisile. Svatko bi prema Proudhonu trebao biti nagrađen samo za svoj rad i svatko ima pravo na sredstva za proizvodnju (Miller, Coleman, Connolly i Ryan, 1987). Novo društvo ne bi bilo ono potpune jednakosti jer bi oni koji proizvode više bili i više nagrađivani (Marshall, 2008). Ono bi bilo sačinjeno od pojedinaca i malih grupa koji su u posjedu sredstava za proizvodnju, udružuju se međusobno u asocijacije, međusobno sklapaju ugovore i daju sebi kredite (Woodcock, 1962). Državu treba ukinuti, a moć raspršiti tako što bi se društvo organiziralo u federacije autonomnih regija s decentraliziranim upravljanjem. Na čelu međusobno povezanih federalnih jedinica nalazila bi se vijeća delegata s minimumom izvršnih ovlasti i stalno podložnih opozivu (Marshall, 2008). Mutualizam se protivi svim oblicima autoritarnih organizacija i društvo bi reorganizirao na bazi najveće moguće individualne slobode i

---

⁹ Nakon što pokrije troškove, proizvođaču ostaje zarada od vlastitog rada koji je uložio u proces proizvodnje

¹⁰ Ustvari ljudi bi samo bili u posjedu sredstva za proizvodnju

dobrovoljnog udruživanja (Swartz, 1928). „Vlast“ treba posjedovati samo onoliko moći koliko joj je pojedinac dodijelio, do razmjera na koje je kroz slobodne ugovore pristao. Mutualističko društvo potrebno je postupno izgrađivati iz okvira starog. Treba se na alternativne načine organizirati i reducirati državu kroz vanjski pritisak (Carson, 2007). Na konkretnijoj razini to znači ukidanje kamata osnivanjem neprofitnih banaka, ukidanje vlasništva nad zemljom koje samo može biti u posjedu, postupno ukidanje carina, patenata i autorskih prava. Pasivan otpor svakom autoritetu (Swartz, 1928). Mutualizam raspršuje i seli moć na individualnu razinu te time katalizira kompletnu transformaciju društva odozdo.

6.2 Anarho-kapitalizam

Anarho-kapitalizam je isto za promjene. I oni bi ukinuli državu, ali iz drugih razloga. Oni bi ukinuli državu prvenstveno jer su kapitalisti. Zbog toga bi ih bilo bolje zvati desnim libertarijancima. U sistemu koji propagiraju ljudi vođeni isključivo individualnim sebičnim interesom teško da bi surađivali i pomagali se (Marshall, 2008). Korijeni anarho-kapitalizma leže u austrijskoj školi ekonomije, u radovima Ludwiga von Misesa (Schmidt i Van der Walt, 2009). Nevidljiva ruka tržišta trebala bi bolje generirati javna dobra i zvesti red od države. Jedan od ključnih autora Murray Newton Rothbard smatra da su ljudi prirodno racionalni i da imaju slobodnu volju te da je anarho-kapitalizam najviše u skladu s tom prirodom. Jezgra ideologije je institucija privatnog vlasništva (Marshall, 2008). Dopušteno je i zajedničko vlasništvo, ali ono bi imalo perifernu ulogu (Holcombe, 2005). Rothbard piše da niti država niti privatni subjekt nemaju pravo prijetiti niti činiti nasilje nad ljudima iz bilo kojeg razloga¹¹. Slobodni pojedinci trebaju regulirati međusobne odnose i razmjenu dobrovoljno i u skladu s međusobno sklopljenim ugovorima. Vrijednost je dakle slobodno tržište, ali i odgovornost koju sebični pojedinci preuzimaju od države (Marshall, 2008). Ova ideologija privilegira bogate i one koji imaju više sposobnosti i prilika da se obogate. Motivira ljude tako što obećava utopiju, isto kao i druge ideologije. S druge strane državu naziva parazitskom institucijom koja živi od bogatstva podčinjenih i prikriva svoju antidruštvenu predatorsku narav pod krinkom javnog interesa. Privatni sektor će omogućiti sve što daje država, čak i više (Rockwell, 2013). Temelj novog poretka bio bi kapitalizam koji pretpostavlja slobodno tržište, privatno vlasništvo i vladavinu zakona

---

¹¹ Negativno viđenje slobode

(Hamowy, 2008). Zaštitu i sigurnost osiguravale bi privatne kompanije. Svatko bi bio slobodan potpisati ugovor o zaštiti s nekom od firmi koje se natječu na tržištu sigurnosti. Sve javne usluge bile bi predane privatnicima, čak i javni prostori poput vijećnica, ulica i parkova. Tržište bi se oslobodilo svih oblika nameta i kontrole poput regulacije, carina, taksi i poticaja (Marshall, 2008). Čak bi se i zakone moglo proizvoditi po tržišnim principima. Na primjer, vladavinu zakona bi se moglo razdijeliti na više usluga: proizvodnju pravila, zaštitu, pritvaranje i kažnjavanje. Sve ove funkcije tretirale bi se kao ekonomska dobra kojima bi upravljali privatni entiteti organizirani po tržišnim principima (Hamowy, 2008). Sporovi bi se isto rješavali preko privatnih poduzeća (Marshall, 2008). David Director Friedman (1989) piše da novo društvo treba graditi na dvije fronte. Prva je intelektualna. Potrebno je pisati knjige, držati govore, raspravljati s prijateljima i koristiti sve oblike komunikacije za širenje svojih ideja. Drugi je način proizvodnja institucija paralelnih državi koje će postupno preuzimati njene funkcije. Bez države s privatnim firmama koje vrše njene funkcije kroz prodaju socijalnih koristi na tržištu i s podivljalim silama kapitalizma koje kroz koncentraciju bogatstva gomilaju moć društvo bi se totalno promijenilo. Smatramo da bi takvo društvo primjerenije bilo zvati distopijom, nego utopijom. Vjerojatno bi kroz određeno vrijeme emergirali privatni akteri koji bi jednostavno bili nova država. Ovaj put na prodaju najboljem ponuđaču.

6.3 Anarho-komunizam

Ono što zasigurno možemo reći jest da ni kolektivistička inačica anarhizma, anarho-komunizam nije poštovatelj države, u bilo kojem obliku. Kropotkin je rodonačelnik anarho-komunizma (Miller, Coleman, Connolly i Ryan, 1987), naoružan stavom da je ekonomija koju zagovara socijalizam samo centralizirani državni kapitalizam pod krinkom kolektivismu. Na istom tragu je i Emma Goldman koja poznavajući iskustvo boljševičke države u Sovjetskom Savezu piše da se pretvorila u diktaturu gdje su svaka misao i izraz utišani, diktaturu koja je paralizirala inicijativu radništva i seljaštva. Diktatura radništva pretvorena je u destruktivnu diktaturu komunističke partije (Schmidt i Van der Walt, 2009). Temelj anarho-komunizma je već spomenuta Kropotkinova teorija uzajamne pomoći prema kojoj je ljudska priroda takva da najprilagođeniji u društvu nisu oni koji su prvi u međusobnom natjecanju već progres nastaje zbog onih koji surađuju i međusobno si pomažu. Jezgra su integrirane individualna sloboda i društvena odgovornost, dva naizgled kontradiktorna cilja koja

moгу biti postignuta kada nestanu autoritarne organizacije (Breitbart, 1975). Vrijednosti su jednakost, solidarnost i zajedničko vlasništvo jer privatno vlasništvo ohrabruje sebičnost, stvara sukobe i društvenu koheziju. Nejednakost vlasništva potiče pohlepu, zavist i srdžbu te stoga kriminal i nered. Borba protiv države i privatnog vlasništva dvije su strane iste medalje jer država štiti privatno vlasništvo, a vlasnici štite državu. Kao i glavna struja, anarho-komunizam se prvenstveno obraća deprivilegiranim, radničkoj i seljačkoj klasi. Potiče na akciju tako što obećava društvo s ojačanim društvenim vezama i solidarnošću u kojem će pohlepa i sebičnost biti držane pod kontrolom (Heywood, 2003). Sadašnji način života odraz je ekonomskih i političkih uvjeta, koncentracije moći i gušenja individualnih sloboda pod kapitalističkim poretkom. Prema Kropotkinu kapitalizam je suprotan altruističnoj ljudskoj prirodi i treba izgraditi novo društvo na tim principima (Breitbart, 1975). Ekonomsku sferu ne smije se organizirati u hijerarhijske uskogrudne sindikate već u anarhističke samodostatne federativne zajednice (Schmidt i Van der Walt, 2009). Kropotkin smatra da bi na različitim levelima socijalne organizacije trebala postojati vijeća koja kako idemo prema „gore“ imaju sve manje ovlasti, na primjer najviša bi bila zadužena za administraciju i koordinaciju (Breitbart, 1975). Odluke bi se donosile kroz proces direktne demokracije koja garantira visok stupanj političke participacije i jednakosti (Heywood, 2003). Industrija se treba decentralizirati, a poboljšane poljoprivredne metode omogućile bi gradovima da sami proizvode potrebnu hranu (Miller, Coleman, Connolly i Ryan, 1987). Zajednice bi slobodno razmjenjivale resurse i bile bi u posjedu sredstava za proizvodnju te samih proizvoda. Proizvodilo bi se upravo onoliko koliko je potrebno. Nasuprot socijalizmu svi bi bili jednako nagrađivani, ne prema proizvodnim kapacitetima jer nisu svima dane jednake mogućnosti privređivanja. Dobra kojih ima u izobilju dijelila bi se bez ograničenja, dok bi se ona kojih nema dovoljno dijelila svima jednako (Breitbart, 1975). Put ka takvome društvu ide preko eksproprijacije privatne imovine i oružanih akcija. Potrebna je organizacija dobro ustrojenog, ne prevelikog revolucionarnog pokreta (Schmidt i Van der Walt, 2009). Kropotkin bi stvorio novi obrazovni sustav koji integrira manualni i intelektualni rad (Breitbart, 1975). Promjene se uglavnom odnose na ekonomsku i političku sferu, a koje bi se onda zrcalile u ostala područja života te ih tako učinile sveobuhvatnima.

6.4 Anarho-sindikalizam

Anarho-komunizam krajem 19. i početkom 20. stoljeća gubi primat od druge kolektivističke struje nazvane anarho-sindikalizam (Woodcock, 1962) koji je bitan jer se kroz njega anarhizam razvio u masovni pokret. Javlja se prvo u Francuskoj kao pokret utjelovljen kroz CGT sindikat, a odatle se širi u druge zemlje. Anarho-sindikalisti su uglavnom imali fokus na kratkoročne sindikalne ciljeve. U pozadini ove ideologije stoji socijalistička teorija društva po kojoj klase sudjeluju u klasnom ratu. Radnici i seljaci su potlačeni, a industrijalci, zemljoposjednici, političari i suci su oni koji iskorištavaju (Heywood, 2003). Sindikalisti pretpostavljaju plastičnost ljudske prirode jer navijaju za radničku solidarnost iz koje bi trebao izrasti novi moralni sustav društva (Rocker, 1989). Sindikalni način organiziranja je centralna vrijednost oko koje se gradi novo društvo. Zajednica je slabljenjem anarho-komunizma izgubila na prestižu (Woodcock, 1962). Vrijednosti su već spomenuta solidarnost, rad, jednakost i sloboda koja se u sindikalnoj utopiji spušta s državne na grupnu razinu sindikata. Pojedinci bi se valjda s dodatnom dozom slobode korak bliže individualnom iskustvu trebali osjećati bolje. Ego radnika i seljaka pojačava se stavom da glavni rascjep društva leži na liniji proizvođači – paraziti (Woodcock, 1962). Konvencionalna politika je korumpirana i besmislena (Heywood, 2003), a radnici bi se trebali angažirati u ekonomskoj borbi jer bez borbe slijedi krajnja bijeda. Anarho-sindikalizam usmjeren je na sve oblike represije, a posebno na kapitalistički poredak kojeg treba zamijeniti socijalističkim. Treba se boriti protiv političke moći koja svoj izraz nalazi u državi (Rocker, 1989). Sindikati su baza za rušenje političkih stranaka, parlamenta i kapitalizma (Van der Walt i Schmidt, 2009). Socijalizam je u komunističkom Sovjetskom Savezu utjelovljen u boljševičku državu postao državni kapitalizam dok se na Zapadu ugradio i institucionalizirao u postojeći poredak i izgubio potencijal za promjene. Anarhistički sindikati moraju biti organizirani po federativnim principima koji će se kasnije preslikati na ostatak društva (Rocker, 1989). Društvo bez centralizacije i hijerarhije po uzoru na sindikalno organiziranje (Heywood, 2003). Proizvodne snage trebale bi biti međusobno isprepletene u reguliranoj i planskoj ekonomiji, a odlučivanje u toj sferi demokratsko (Damier, 2009). Ekonomskim i političkim životom u novom društvu upravljaju radnička vijeća čija se moć stalno generira odozdo, sve bez diktata političkih stranaka (Rocker, 1989). Za razliku od anarho-komunizma koji bi dijelio prema potrebama, sindikalisti bi distribuirali prema uloženom radu (Damier, 2009). Oni

stavljaju prevelik naglasak stavljaju na ekonomske slobode zanemarujući borbu za slobodu u ostalim područjima života poput moralne (Bookchin, 1992). Glavna platforma za preobrazbu društva je sindikalno udruživanje i borba koji bi jednog dana trebali prerasti u revoluciju i osvajanje moći. Sindikati su teren na kojem se radna klasa uči i priprema za mijenjanje društva (Heywood, 2003). Potiču se antimilitaristička nastojanja (Rocker, 1989) te osnivanje progresivnih škola i fakulteta za odrasle (Woodcock, 1962). Radnici moraju bojkotirati proizvode poduzeća koja krše radnička prava, sabotirati, štrajkati te čak pokrenuti i opći štrajk (Heywood, 2003). Anarho-sindikalizam je u svojim zahtjevima za transformaciju društva sveobuhvatan, dok su mu metode i kapital ograničeni. Oni bi zidali novu i složenu društvenu strukturu samo jednom, sindikalnom ciglom nadajući se da će se tada društvene potrebe magično zadovoljiti. Ne možemo se oteti dojmu i da zidaju bez cementa.

7. Ideološki karakter kršćanskog anarhizma

Sa obzirom na naše prvo obilježje ideologije, smatramo da temelji anarhizma kod Tolstoja i Ellula ne leže u domeni znanosti međutim oni za svoje djelo nalaze cement i inspiraciju u duhovnoj sferi. Pravi temelj je Božja riječ dana u Bibliji. Tolstoj se fokusira na Evanđelja i Isusa, dok Ellul zahvaća šire te koristi Stari zavjet i Otkrivenje za argumentaciju teze da je božanska namisao za svijet anarhističko društvo s Bogom u središtu. Bog je najveći autoritet i daje nam svoju riječ kroz svetu knjigu Bibliju. Tolstoj u akciju kreće poslije duhovne krize dok Ellul to čini nakon vizije i susreta s Bogom. Zadobivenu snagu pretaču u riječi kojima nastoje katalizirati društvene promjene u smjeru društva kakvoga je po njihovoj interpretaciji preporučio Isus Krist. Tolstoj i Ellul istina ne koriste znanstvenu teoriju kao temelj učenja, međutim zar postoji bolji temelj od Boga za kojeg se tvrdi da je izvor istine same na kojoj leži cijela logika i posljedično znanost? Što se tiče ljudske prirode Tolstoj uči da dobro prevladava dok je Ellul nešto manje optimističan. Čovjek je jednako dobar kao i loš, a pribavljanjem moći kroz društvenu dinamiku ima potencijal da se dodatno iskvari. Boga vidi i kao suradnika koji naša nastojanja u smjeru dobra nagrađuje transformacijom i poboljšanjem naše prirode. Tolstoj više vjeruje da moć za unutarnju i vanjsku promjenu držimo mi samo. Središnja jezgra učenja je ljubav na koju su privezane sve ostale vrijednosti poput nenasilja. Potrebno je ljubiti druge kao što ljubimo sami sebe. Ono sadrži i ostale vrijednosti koje su njegovali i prvi kršćani, a to su jednakost, sloboda, bratstvo, odgovornost, požrtvornost i istina. Skupina koja ima

svoj interes u oživotvorenju kršćanskog anarhizma jesu kršćani i cijelo čovječanstvo. Svi bi dobili kada bi se slijedila Isusova poruka. Motivacija za djelovanje proizlazi iz toga što se daje primjer Isusa Krista koji je sam primjer nesebičnosti i ljubavi prema bratu Čovjeku. Na kraju je i dao svoj život za dobro ljudi. Nasuprot Kristu čovječanstvo je izgradilo nacije-države koje generiraju zlo i nasilje te traže da se njih obožava. Ljudima se pokazuje da su sudjelujući u državnom aparatu i sami odgovorni za njezina zlodjela jer podjela zadataka kamuflira odgovornost. Tolstoj i Ellul žele novi poredak tako što delegitimiraju stari i kataliziraju društvene promjene. Stari režim je iskvaren, nasilan, nepravedan, manipulativan i nedostojan postojanja. Instrument je u rukama elita koje rade samo za svoju dobrobit, a narodu je oduzeta moć čak i nad vlastitim razumom. Režim je ni više ni manje sotonska sfera koju je Isus prezirao i odbacio na Brdu kušnje. Država-nacija je novo zlatno tele, novi idol pred kojim narodi ispranog mozga kleče. Postavila se na mjesto Tvorca i izgleda da ona sama daruje život, a ne Bog. Država je Zvijer iz Otkrivenja. Crkva je u braku s takvom Državom. I sama je izdala svoje poslanje te šalje ljude na krivi put. Uživa u ugodnostima koje joj priskrbljuje Država, a zauzvrat ju legitimira. Autentični Isusov nauk za njih je samo paravan iza kojeg se skriva moralna trulež. Često govore o Isusu i njegovoj poruci, ali svojim ponašanjem kao da mu se rugaju. Novo društvo, novi politički poredak mora se izgraditi nenasilnim metodama i treba mu težiti. Ono neće imati niti potrebovati hijerarhiju i bit će više u skladu s izvornim Kristovim učenjem i životima prvih kršćana. Društvo bez prava, privatnog vlasništva i nasilja. Ključ promjene je mijenjanje društvene svijesti koju treba pogurati prema vrijednostima izvornog kršćanstva. Primarna motivacija treba biti ljubav i to ljubav na djelu, a ne samo u glavi. Načini djelovanja kako srušiti stari poredak jesu sabotaza države na sve moguće nenasilne načine poput nezauzimanja državnih položaja i neplaćanjem poreza. Pošto je zla, treba razotkriti njenu pravu narav. Paralelno takvim nastojanjima treba graditi društvene mreže bazirane na izvornim kršćanskim principima. Tolstoj i Ellul traže sveobuhvatne promjene, demontiranje skoro svih postojećih institucija i izgradnja novih čija će se struktura podržavati novim setom vrijednosti. Novo društvo bilo bi društvo ljubavi, a novi čovjek, čovjek ljubavi. Nakon što smo oko obilježja ideologije iznesli temeljne odrednice učenja Tolstoja i Ellula, nije teško zaključiti da se ovdje radi o ideologiji. S obzirom na prije spomenuta sporedna obilježja smatramo da kršćanski anarhizam jest fundamentalan. Zahtijeva doslovno pridržavanje Biblije, a posebno Evanđelja. Traži od ljudi potpunu preobrazbu ličnosti i identiteta, a povijest čovječanstva putuje prema svome kraju. Ima jasno viđenje zla u svijetu, a to je

državna, politička sfera koja je u vlasti Nečastivoga. Što se tiče uloge žena u društvu, te teme se ne dotiču. S druge strane, političku i upravnu strukturu koja proizlazi iz kršćanskog anarhizma ne smatramo teokracijom. Teokracija zahtijeva hijerarhijski organiziranu političku strukturu koja se legitimira time što tvrdi svoje poslanje od Boga dok kršćanski anarhizam želi društvo bez hijerarhije, gdje Zajednica upravlja sama sobom i nema posrednika između nje i Boga. Oni žele Zajednicu ljubavi i slobode, a ne Državu moći i prisile.

8. Kršćanski anarhizam kao distinktivna ideologija

Da bismo imali jasniju perspektivu o tome kako se kršćanski anarhizam Tolstoja i Ellula pozicionira u odnosu na druge, već spomenute ideologije konstruirali smo sljedeću tablicu koja sadrži njihova obilježja. Tablicu treba čitati po stupac po stupac te uspoređivati sličnosti i razlike referentnih ideologija u odnosu na kršćanski anarhizam, te referentne ideologije između sebe da uvidimo tvore li one koherentan blok ili međusobno se međusobno razlikuju. Legenda koja objašnjava funkciju označavanja obilježja bojama nalazi se ispod tablice pa ju je prije pregleda uputno konzultirati.

Tablica 1. Kršćanski anarhizam u odnosu na konzervatizam i anarhizam

	Temelj	Sfera	Ljudska priroda	Potencijal za promjenu	Jezgra	Vlasništvo	Sloboda 1-5
Autoritarni konzervatizam	De Maistre i teorija rata/društva	Politička/ upravljanje	Nesposobni	Ne	Monarhijska apsolutna vlast	Privatno	1
Paternalistički konzervatizam	Teorija društva E. Burkea	Ekonomska	Nesposobni	Ne	Liberalni poredak	Privatno	2
Liberalni konzervatizam	Analiza preopterećenosti	Ekonomska	Loša i sebična	Ne	Individualna sloboda stjecanja i raspolaganja	Privatno	3
Mutualizam	Princip korisnosti	Ekonomska	Samostalnost	Da	Apsolutna individualna sloboda	Ograničeno privatno	1
Anarho-kapitalizam	Austrijska škola ekonomije	Ekonomska	Racionalna i slobodne volje	Da	Institucija privatnog vlasništva	Neograničeno privatno	3
Anarho-komunizam	Kropotkinova teorija uzajamne pomoći	Ekonomska	Prevladava altruizam	Da	Integrirane individualna sloboda i društvena odgovornost	Općinsko	4
Anarho-sindikalizam	Socijalistička teorija društva o klasnom ratu	Ekonomska / proizvodna	Plastična	Da	Sindikalni način organiziranja	Općinsko	3
Kršćanski anarhizam	Biblija	Općinsko	Samostalnost te sposobna za oba smjera	Da	Ljubav	Općinsko	1

	Moć	Ostale vrijednosti	Čiji interesi	Motivacija	Aktualni poredak	Idealni poredak	Načini djelovanja
Autoritarni konzervatizam	Fokusan na kod elite	Organsko društvo, rat, nacija, herojstvo, angažiranost, „religioznost“	Elite	Prijeti kaos i nasilje	Preslobodno i nestabilno	Nasljedna monarhija u savezu s Crkvom	Totalna kontrola društva
Paternalistički konzervatizam	Fokusan na državu	Lojalnost, poštovanje, narodna prava, pokroviteljstvo, slobodno tržište, „religioznost“	Elite	Prijeti radnička revolucija	Liberalni tržišni – pogodan za prirodne promjene i poboljšanja	Hijerarhijski ustrojena država uz prirodne promjene društva	Socijalno pokroviteljstvo – kontrolirane promjene društva
Liberalni konzervatizam	Fokusan na državu	Autoritet, dužnost, disciplina, slobodno tržište, samopomoć, „religioznost“	Povlaštenih i sposobnih	Društvo je u кризи	Liberalni tržišni – samo u ekonomskoj sferi promjene	Hijerarhijska moćna država	Upravljanje stručnjacima – prirodno bez političkih inovacija
Mutualizam	Samostalna individualna razina	Ateizam, pravednost, sloboda, jednakost, dostojanstvo, ograničeno tržište, samostalnost	Deprivilegiran	Obećaje utopiju	Nasilna eksproprijacija i favorizira parazite	Federacije s vijećima minimalnih ovlasti	Paralelne institucije, neprofitne banke, ukidanje carina i autorskih prava
Anarho-kapitalizam	Između privatnih firmi i pojedinaca	Slobodno tržište, sloboda, odgovornost, egoizam	Sposobnih i povlaštenih	Obećaje utopiju	Država je parazitska institucija	Funkcije države preuzele firme, tržište bez regulacije	Paralelne institucije, pisanje knjiga, držanje govora, raspravljanje i uvjeravanje
Anarho-komunizam	Između kolektiva i pojedinaca	Ateizam, jednakost, sloboda, solidarnost, zajednica	Radnička zajednica	Obećaje utopiju	Država je nasilna, gušenje sloboda, i nije u skladu s altruizmom ljudi	Federacije zajednica s vijećima malo moći, direktna demokracija, jednakost	Nasilna revolucija, eksproprijacija, novi obrazovni sustav
Anarho-sindikalizam	Uglavnom na razini sindikata	Ateizam, jednakost, solidarnost, sloboda	Radnička zajednica	Neproizvođači su paraziti	Država je korumpirana, besmislena, neprofitna korporacija. Socijalizam = državni kapitalizam	Federacije s radničkim vijećima po sindikalnim principima. Svima prema radu	Sindikati kao baza za učenije revolucije. Osnivanje škola i fakulteta. Bojkoti, štrajkovi i sabotaže.
Kršćanski anarhizam	Kršćanski na individualna razina	Religioznost, jednakost, bratstvo, sloboda, odgovornost, istina	Kršćani i deprivilegiran	Poziva na autoritet i primjer Isusa	Država je iskvarena, nasilna, nepravедna i korumpirana. Crkva je izdala Krista	Društvo bez vlasti. Bog jedini autoritet. Bez prava i nasilja	Promijeniti druš. svijest, ne zauzimati položaje, ne porezu, radu za državu iz pristanku uz nju

*Odnos zeleno – zeleno znači da se obilježja podudaraju.

Odnos zeleno – crveno znači da se obilježja razlikuju. Odnos crveno – crveno da su suprotnog karaktera. Odnos crveno – žuto znači da su obilježja imaju isti naziv ali ne i značenje.

Autoritarni, paternalistički i liberalni konzervativizam čine poprilično solidan i homogen blok čije su unutarnje razlike poprilično suptilne. Želi se što je više moguće očuvati hijerarhije i strukture moći, a promjene se jedva dopuštaju. Društveni procesi trebaju biti strogo kontrolirani, a ljudi su poludivlja, iracionalna bića koja u najboljem slučaju treba sačuvati od samih sebe. Privatno vlasništvo je svetinja, a religija i njene vrijednosti su samo instrument u funkciji očuvanja poretka. Narod se strahom i nasiljem drži u pokornosti, a dašak slobode može se eventualno osjetiti u ekonomskoj sferi. U ovom istraživanju izabrali smo konzervativizam s pretpostavkom da se preklapa s kršćanskim anarhizmom u području religioznog, međutim ta slika je lažna. Konzervativizam je suprotnost kršćanskog anarhizma. Konzervativizam obožava moć, a kršćanski anarhizam ljubav i slobodu. Konzervativizam nema povjerenja u čovjeka i vidi ga kao prijetnju, a Tolstoj i Ellul vjeruju da se može popraviti. Država je konzervativcima cilj, a kršćanskim anarhistima utjelovljenje sila zla. Prvi potenciraju i vrednuju sebičnost, a drugi altruizam. Konzervativizam silom čuva postojeći poredak, a kršćanski anarhizam bi nenasiljem gradio novi i humaniji. Konzervativcima je uzor apsolutna vlast, dok je kršćanskim anarhistima Isus Krist.

Za razliku od konzervativizma, anarhisti ne čine tako homogenu ideološku strukturu. Temelje vuku iz ekonomskih teorija i imaju fokus na ekonomsku sferu. Glavni neprijatelj je nasilna i iskorištavačka država koju treba uništiti i zamijeniti je mrežno organiziranim društvom koje maksimizira slobodu. Ljude se poziva na djelovanje tako što im se obećava utopija. Kršćanski anarhizam nasuprot tome temelj ima u Bibliji i fokus na religioznoj sferi. I oni preziru zlu državu te bi razorili koncentraciju moći te je podijelili narodu da uživa slobodu. Motivacija proizlazi iz primjera i autoriteta Isusa Krista. Novo društvo maksimizira uz Božju pripomoć ljubav, a to je ujedno i jezgra kršćanskog anarhizma. Svi anarhisti vjeruju u sposobnost ljudske prirode za promjene s tim da anarho-kapitalisti vide čovjeka kao dominantno racionalno i sebično biće. Po pitanju svega ostalog anarhisti se uglavnom razilaze. Jezgra anarho-kapitalista je institucija privatnog vlasništva, za mutualiste sloboda, za anarho-kapitaliste odnos sloboda-odgovornost dok je za anarho-sindikaliste to sindikalni način organiziranja. Anarho-kapitalisti bi neograničeno, a mutualisti ograničeno privatno vlasništvo. Ostali preferiraju da predmeti budu u vlasništvu kolektiva. Mutualizam i kršćanski anarhizam imaju najveći potencijal za slobodu. Kod anarho-kapitalista prijetnja slobodi je moć

koja se gomila na razini privatnih aktera, novih gospodara društvenog života. Kod preostale dvije varijante anarhizma kolektiv je taj koji davi individualnu slobodu. Anarho-kapitalizam je socijalno neosjetljiv jer bi izgradio sistem koji maksimalno potencira individualne i institucionalne razlike. Osim anarho-kapitalista načelno su svi za jednakost. Anarho-kolektivisti i anarho-komunisti zagovaraju interese radništva i seljaka dok se kršćanski anarhizam prvenstveno obraća kršćanima s prstom uperenim u nebo. Najsretniji bi bili da svi zasluže vječni spas. Anarhisti su uglavnom ateisti jer Boga i religiju vide kao još samo jednog tlačitelja dok Ellul i Tolstoj Boga vide prvenstveno kao osloboditelja. Svatko bi trebao imati slobodu izbora u svakoj sferi. Ako nemamo slobodu izbora kako se naša djela uopće mogu vrijednosno vagati? Svaki od anarhizama ima svoju viziju idealnog društva. Za mutualiste to je atomizirano društvo malih proizvođača-radnika koji direktno razmjenjuju proizvode, a politički su udruženi u federacije. Anarho-kapitalisti bi atomizirano društvo pojedinaca koji su zaokupljeni profitom na terenu potpuno oslobođenog slobodnog tržišta, a funkcije nekadašnje države preuzeli bi privatni poslovni subjekti. Anarho-komunisti i anarho-sindikalisti žele isto federacije mreža na čelu sa slabim vijećima, međutim s različitim organizacijskim osnovama. Kod „komunista“ to su zajednice s naglaskom na sve ljudske potrebe, dok sindikalisti žele sindikalni kalup pretočiti na ostatak kulture. Prva opcija svakako izgleda humanije. Kršćanski anarhisti previše ne specificiraju obilježja svojeg idealnog društva i zadovoljavaju se reći da neće imati hijerarhije i autoritarne crte s Bogom kao jedinim autoritetom. Put ka novom društvu anarhisti vide različito. Kršćani, kapitalisti i mutualisti bi gradili paralelne institucije, mijenjali društvenu svijest i nenasilno sabotirali državu, dok su komunisti i sindikalisti za nasilniji pristup. Oni bi u konačnici revolucijom savladali golijata-državu. Ono što nakon ove analize zasigurno možemo reći to da kršćanski anarhizam čini distinktivnu političku ideologiju. Najviše je razlikuje njen naglasak na ljubavi i religioznosti iz kojih izvire sve vrijednosti. Smatramo stoga da distinktivnost i naglasak kršćanskog anarhizma na ljubavi i nenasilju proizlazi iz toga što svoje nadahnuće pronalazi u religiji i Bibliji. Sloboda i jednakost bez ljubavi su jalova priča, a totalitarni režimi 20. stoljeća pokazuju kako izgleda režim koji se vodi hladnim principima, kako se lako zastrani u zločin. Ljubav je nit vodilja koja jedina može pokazati put prema Kraljevstvu Isusa Krista.

9. Zaključak

Ellul i Tolstoj su proroci modernog doba koji svojim riječima i svojim primjerom nastoje društva izvesti na pravi put. Temelj njihova učenja je Biblija i Isus Krist koji su ljudima namijenili život u anarhističkom društvu. Čovjek uz Božju pomoć ima snage da se popravi ako ustraje u ljubavi i dobru koje iz nje proizlazi. Treba ljubiti druge kao i samoga sebe. Kršćani se trebaju ugledati u Isusa koji je svojim životom pokazao kako se treba suprotstaviti nepravедnom i zlom političkom i vjerskom sistemu. Država je idol koji se mora srušiti, a Crkve su zbog koristi sklopile pakt s državom i u procesu se iskarile. Promjena sistema će poći od unutarnje promjene svijesti. Potrebno je graditi paralelne institucije hijerarhijskoj državi i nenasilnim otporom prisiliti je na kapitulaciju. Novo će društvo biti bez hijerarhije s Bogom u središtu. Ellul i Tolstoj zagovaraju totalnu transformaciju sistema i daju nam punokrvnu ideologiju kršćanskog anarhizma. U odnosu na njega koji se temelji na Bibliji, konzervatizam vuče svoje temelje iz ekonomskih teorija. Konzervatizam obožava moć, želi kontrolu nad ljudima i nasiljem guši promjene. S druge strane jezgra kršćanskog anarhizma je ljubav rođena u slobodi. Potiču se procesi transformacije društva nenasilnim putem. Idealno društvo konzervatizma je ono hijerarhijsko s religijom kao potpornim stupom i institucionaliziranom nejednakosti. Idealno društvo Tolstoja i Ellula je horizontalno, s religijskim vrijednostima. Anarhizam općenito nije sklon religiji dok kršćanski anarhizam jest religija. Svi anarhisti se slažu u tome da treba dokinuti državu i maksimizirati slobodu, međutim ne uspijevaju svi jednako u tome. Mutualisti i kršćanski anarhisti su se najbolje pokazali na tom polju. Kolektivistima kolektivi jedu slobodu, a anarho-kapitalistima privatni entiteti koje bi trebali zamijeniti državu. Kršćanski anarhisti kao jezgru imaju ljubav, ostale struje anarhizma neki od oblika slobode. Kršćanski anarhisti naglašavaju religioznu sferu, a ostali ekonomsku. Novo društvo svih anarhista je bez države i prisile. Kršćanski anarhisti to najbolje ostvaruju, a anarho-kapitalisti najslabije. Kolektivisti su naumili državu dotući nasiljem, a mutualisti, anarho-kapitalisti i kršćanski anarhisti bi gradili paralelne institucije i sabotirali državu nenasilnim metodama. Kršćanski anarhizam je distinktivna religija i ideologija.

10. Literatura

1. Abercrombie, N., Hill, S. i Turner, B. S. (2008). *Rječnik sociologije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
2. Ball, T., Dagger, R. i O'Neill, D. (2014) *Political ideologies and the democratic ideal*. Boston, Columbus, Indianapolis, New York, San Francisco, Upper Saddle River, Amsterdam, Cape Town, Dubai, London, Madrid, Milan, Munich, Paris, Montréal, Toronto, Delhi, Mexico City, São Paulo, Sydney, Hong Kong, Seoul, Singapore, Taipei i Tokyo: Pearson Education.
3. Berdica, J. (2018) "*Religijski anarhizam*" *Lava N. Tolstoja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
4. Bookchin, M. (6. 11. 1992.) *The Ghost of Anarcho-Syndicalism*. URL: http://dwardmac.pitzer.edu/Anarchist_Archives/bookchin/ghost2.html (8. 10. 2018)
5. Breitbart, M. (1975) *Impressions of an Anarchist Landscapf*. *Antipode*, 7 (2):44-49.
6. Carson, K.A. (2007) *Studies in Mutualist Political Economy*. Booksurge Publishing.
7. Chastenet, P. (2013) *A Short Biography of Jacques Ellul (1912-1994)*. URL: https://web.archive.org/web/20131205220736/http://ellul.org/?page_id=138 (8. 10. 2018.)
8. Christoyannopoulos, A. (2011) *Christian Anarchism: A Political Commentary on the Gospel*. Exter: Imprint Academic.
9. Damier, V. (2009) *Anarcho-syndicalism in the 20th century*. Edmonton: Black Cat Press.
10. Duverger, M. (2001) *Politička sociologija*. Osijek, Zagreb i Split: Pan liber.
11. Ellul, J. (2011) *Anarhija i kršćanstvo*. Zagreb: DAF.
12. Encyclopedia Britannica (27. 12. 2017.) *Revolutions of 1848*. URL: <https://www.britannica.com/event/Revolutions-of-1848> (8. 10. 2018).
13. Freedon, M. (2006) *Političke ideologije*. Zagreb: Algoritam.
14. Friedman, D. (1989) *The Machinery of Freedom: Guide to a Radical Capitalism*. Open Court Publishing Company.
15. Gelderloos, P. (2013) *Anarhija je moguća: Primjeri anarhije u praksi*. Zagreb: Što čitaš?
16. Hamowy, R. (2008) *The encyclopedia of libertarianism*. London: SAGE.
17. Heywood, A. (2003) *Political Ideologies: An Introduction*. Basingstoke : Palgrave Macmillan.
18. Holcombe, G.R. (2005) *Common Property in Anarcho-Capitalism*. *Journal of Libertarian Studies*, 19 (2):3-29.
19. Knežević, R. (2012) *Anarhizam: Historija i suvremenost anarhističke političke teorije*. Zagreb: Politička kultura.
20. Lukić, R. D. i Pečujlić, M. (1982) *Sociološki leksikon*. Beograd: Savremena administracija.

21. Marshall, P. (2008) *Demanding the Impossible: A History of Anarchism*. London: Harper Perennial.
22. Miller, D., Coleman, J., Connolly, W. i Ryan, R. (1987) *The Blackwell Encyclopaedia of Political Thought*. Oxford: Wiley-Blackwell.
23. Nisbet, A.R. (2007) Sociološka tradicija. Zagreb: Golden Marketing i Tehnička knjiga.
24. Ravlić, S. (2003) *Suvremene političke ideologije*. Zagreb: Politička kultura.
25. Rocker, R. (1989) *Anarcho-syndicalism*. London: Pluto Press.
26. Rockwell, H.L. (04. 12. 2013.) *Why I Am an Anarcho-Capitalist*. URL: <https://mises.org/library/why-i-am-anarcho-capitalist> (8.10. 2018.)
27. Schmidt, M i Van der Walt, L. (2009) *Black Flame: The Revolutionary Class Politics of Anarchism and Syndicalism*. Oakland: AK Press.
28. Schwarzmantel, J. (2005) *Doba ideologije: Političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena*. Zagreb: AGM.
29. Stearns, P.N. (2013) *The Industrial Revolution in World History*. Boulder: Westview Press.
30. Swartz, C.L. (1928) *What Is Mutualism?*. American Journal of Sociology, 34 (1):236.
31. Šimleša, D. (2000) *Snaga utopije: Anarhističke ideje i akcije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća*. Zagreb: Z.A.P.
32. Tolstoj, L.N. (2013) *Kraljevstvo Božje u vama ili Kršćanstvo ne kao mistično učenje, već kao novi svjetonazor*. Zagreb: Sipar.
33. Veljak, L. (2013) *Je li prosvjetiteljstvo definitivno stvar prošlosti?*. Studia lexicographica, 7 (2):119-127.
34. Woodcock, G. (1967) *Anarchism : A History Of Libertarian Ideas And Movements*. Cleveland & New York: The World Publishing Company.

Summary

In this work of theoretical nature, we are dealing with the character of Christian anarchism as determined by Jacques Ellul and Lav Nikolaevich Tolstoy. We have presented the historical context of the emergence of great ideologies and anarchism. We determined what is the political ideology, set the goals of the research and, accordingly, formed an ideological cross-section of reference types of conservatism and anarchism. We have also organized Christian anarchism, allowing comparative analysis. The results show that Christian anarchism is political ideology and possesses sufficiently distinctive features that differentiate it from the conservative and anarchist corpus. Compared to conservatism, the opposite is true because conservatism is hierarchy, power, and stagnation, while Christian anarchism is love, freedom, and change. With anarchism, it shares opposition with the state and aspiration to freedom. It is differentiated by focus on religion and God, while anarchism is atheistic.

Keywords: ideology, Christian anarchism, conservatism, anarchism, Ellul, Tolstoy